

LIBERTAS

Nr. 25

Juni 1998

Ret og moral

Kim Behnke

Adam Smith og kredsen bag National-Velstands Natur

Peter Kurrild-Klitgaard

Dimitrij Sjostakovitj: Musikkens systemkritiker

Nicolai Heering

Anmeldelser

Anthony de Jasay: Against Politics

Lars Løkke Rasmussen: Hvis Jeg Bli'r Gammel

Jerome Tuccille: It Usually Begins With Ayn Rand

Den svenske model

P.J. O'Rourke

Libertas Selskabet

Selskabet Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af personer bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

Forretningsfører (administration & regnskab)

Sune Wæsel
Howitzvej 63A, 3.th.
2000 Frederiksberg
Tel./fax. 38 34 30 36
E-post: libertas@libertas.dk

Sekretær (arrangementer & aktiviteter)

Christopher Arzrouni
Tulipanhaven 96
2765 Smørum
Tel. 44 65 35 71
E-post: cha@libertas.dk

Præsidium

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Hans Chr. Hansen, Jens Frederik Hansen, Morten Holm, Gunnar Jacobsen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Ole Birk Olesen, Mike Polczynski, Steen Steensen, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Finn Ziegler & Per Ørum-Hansen.

WWW-hjemmeside

www.libertas.dk

E-post liste

libertas-list@libertas.dk

Tidsskriftet Libertas

ISSN 0903-9341. © Libertas

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personligfrihed.

Artikler og notiser – signerede eller usignerede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdethæfter alene forfatterne og redaktionen.

Tidsskriftet Libertas udkommer fire gange årligt og postomdele til abonnenterne.

Ansvarshavende redaktør:

Peter Kurrild-Klitgaard
Nørre Søgade 39, 3.t.h.
DK 1370 København K
Tel. 33 93 66 06
E-post: kurrild@libertas.dk

Redaktion iøvrigt:

Christopher Arzrouni, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Lars Christensen, Hans Chr. Hansen, Nicolai Heering, Gunnar Jacobsen, Mikael Bonde Nielsen, Lisbeth Mie Nielsen, Ole Birk Olesen, Anders Wivel og Per Ørum-Hansen.

Indlæg

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og filmanmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på 3.5" diskette (MS Word, WordPerfect eller AmiPro/WordPro) uden koder m.v., samt vedlagt som papirkopi.

Årsabonnement

Personligt (fire numre) kr. 190,00
Institutioner (fire numre) . kr. 350,00

Tillæg for levering udenfor**Danmark og Færøerne**

Grønland kr. 50,00
Øvrige Norden kr. 25,00
Øvrige Europa kr. 30,00
Øvrige udland kr. 65,00

Adresseændringer

Adresseændringer bedes meddelt selskabet Libertas' forretningsfører. Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

Indhold

Ret og moral 3
Kim Behnke

Adam Smith og kredsen bag National-
Velstands Natur 5
Peter Kurrild-Klitgaard

Dimitri Sjostakovitj: Musikkens system-
kritiker 15
Nicolai Heering

Anmeldelser 22
Anthony de Jasay: Against Politics
Lars Løkke Rasmussen: Hvis Jeg Bli'r Gammel
Jerome Tuccille: It Usually Begins With Ayn Rand

Bidragydere til dette nummer 24

Den svenske model 25
P.J. O'Rourke

Gæstekronik:

Ret og moral

Politikernes lovgivningsiver er undergravende for selve retsmoralen, hedder det i denne artikel af Kim Behnke, formand for Fremskridtspartiets folketingsgruppe.

Af *Kim Behnke*

En regering er, selv i sin bedste form et nødvendigt onde;
i sin værste form er den et utåleligt onde.

Thomas Paine

Det er en udbredt opfattelse blandt politikere i verdens samfund, at lovgivning skal være kompliceret og altdækkende, og at netop væg-til-væg-lovgivning er udtryk for civilisationens højeste niveau. Man mener åbenbart, at der er en lineær sammenhæng mellem antallet af love og samfundets grad af civilisation. I det danske Folketing vedtages årligt et par hundrede love, og disse følges op af endnu flere bekendtgørelser. Alene i Folketingets samling 1997-98 kom der 250 lovforslag, et flertal af disse ulykkeligvis blev vedtaget. Den enkelte civile borger og den enkelte virksomhedsleder er efterfølgende forpligtet til at følge disse love og endda forstå deres indbyrdes samspil.

I virkeligheden er al denne hyperaktivitet blot udtryk for især den politiske elites egne ambitioner og tjener primært dens egen nytte. Det indgår ikke som element i almen nytten, hvilket postulat konsekvent bruges som det verbale smøremiddel, der afholder de fleste fra at protestere åbenlyst.

Er det virkelig rimeligt? Den umiddelbare reaktion vil være, at det er forkasteligt, og at det er en konstant forulempelse af de enkelte individer. Man søger åbenlyst fra lovgivernes side at regulere en hvilken som helst menneskelig handling. Resultatet er, som vi dagligt ser det, at der er en vilkårlighed i den almindelige forvaltning, og det kan bestemt ikke lægges den enkelte sagsbehandler til last. For den enkelte sagsbehandler kan det derimod medføre hastig udbrændthed, og for alle andre fører det til frustrationer.

Der må vel snart rejses et krav om psykologhjælp efter ethvert møde med de offentlige myndigheder. Personligt vil jeg på indeværende tidspunkt opfatte et sådant krav som både rimeligt og legitimt—på trods af den ekstra udgift, der er forbundet hermed.

Ved denne omfattende regulering er det givet lettere at styre og pacificere en befolkning. Forstået på den måde at de fleste på forhånd ganske enkelt opgiver at forstå sammenhængene og derfor lever livet fra dag til dag uden at bevæge sig udenfor de vante rammer. Så længe man på denne måde begrænser sit liv, er risikoen for statslige overgreb lettere at overskue. Og så længe indgrebene rammer alle de andre i samfundet, behøver man ikke selv at reagere.

Denne indstilling har blot den lille hage, at det aldrig kan forudsiges, hvor det næste skud lovgivning rammer, og desuden kan vi alle blive ramt af et vådeskud på et eller andet tidspunkt. Det store problem er dog, at denne holdning kan føre til personlig indskrænkning og manglende individuel virkelyst. Dette er videre årsagen til manglende velfærdsoplevelse,

idet velfærd i vid udstrækning må ses som andet end blot økonomiske goder. Velfærd er i særlig grad oplevelsen af, at man bruger sig selv konstruktivt til opfyldelse af personlige mål. Og denne ret skal ikke være forbeholdt en mindre elite i det enkelte samfund. Alle skal have denne ret til at søge opfyldelse af selv de mindste mål.

Vi må lære at opfatte den altomspændende lovgivning som det væsentligste problem for det moderne samfund, hvorfor yderligere lovgivning er til skade. Alle former for udvikling hæmmes uværgeligt heraf, og den menneskelige mangfoldighed stækkes til skade for det enkelte individs opfattelse af egen velfærd.

På denne måde er det korrekt at opfatte den megen lovgivning som en degenerering af det menneskelige samfund—unødigt kontrol af alle menneskers interpersonelle aktiviteter, herunder også økonomiske transaktioner. Kompliceret overregulering er under alle omstændigheder en indskrænkning af det enkelte individs handlemuligheder og altså en indskrænkning i den personlige frihed.

Ret og lovgivning

Dette fører mig frem til følgende analyse af organiseringen af menneskelige samfund og den rolle lovgivningen spiller heri:

Allerede på de primitive udviklingstrin er der noget, som er stærkere end den blotte fysiske magt. Det er de uskrevne love, som indeholdes i folkets sædvaner. Ordningen af folkets forhold sker aldrig alene gennem magtbud. Selv magthaverne respekterer nemlig det overleverede. Ingen magthaver står over sin tid. Hvor retten således kun består i sædvaner og overleveringer, er der ingen modsætning mellem ret og moral. Det vil være to sider af den samme sag og integreret i en helhed. Dette er den simple form for *retten*.

Lovgivning, når retten nedskrives, bør begrænses til sådanne forhold, hvor det samme, med så stor tilnærmelse som muligt, kan kræves af alle. Ligeledes er det en forudsætning, at lovgivningen naturligt udgår fra befolkningen. Det betyder, at hvad, der generelt opfattes som lov, skal blive lov. Det ideelle er, at lovgiverne er i samklang med befolkningen og ikke blot qua deres magtposition presser vilkårlige love ned over befolkningen.

Det ligger deri, at tvangen er et onde, og derfor, i kraft af det alment accepterede velfærdsprincip, bør indskrænkes til det mindst mulige, det uundværligste. Loven skal ved sine absolutte bestemmelser fastsætte de grænser, ned under hvilke menneskets handlen ikke må synke, men over hvilke den kan hæve sig så højt den formår. Menneskers individuelle handlinger giver livet værdi, og enhver har krav på at efterstræbe de værdier, som netop han/hun har anlæg for. Tvang bør derfor ikke vedrøre rent personlige anliggender såfremt disse personlige anliggender ikke i væsentlig grad indskrænker andres udfoldelsesmuligheder.

Følgelig må der fordres legitimitet i betydelig grad for, at de offentlige myndigheder kan tillades at gribe ind i de enkelte

individens privatsfære. Der kræves ganske enkelt, at den individuelle handling kan have en virkning, som vil have en afsmitende negativ effekt på den øvrige befolkning og derefter vil undergrave samfundet betragtet som en helhed, hvilket er af afgørende betydning.

Ret og moral

Den anden mulighed er, at den enkelte ved sin handling direkte virker destruktivt på alment accepterede love; her er samfundets repræsentanter direkte forpligtigede til at gribe ind.

Når der finder et sammenstød sted, må en af parterne have mistet sin moralske karakter. Hvilken af dem der i det enkelte tilfælde har forskertset sin myndighed, er netop det store spørgsmål. Er det min samvittighed, som, når den strider mod gældende ret, blot er et hjernespid? Eller er det lovuddet, som, når det strider mod min samvittigheds klare udsagn, blot er en vilkårlig og uforsvarlig fordring?

Heroverfor står i dagens samfund retspositivismen, som med sine idealistiske forudsætninger vil søge at tvinge individerne til at overholde et ganske arbitrært regelsæt. Netop denne opfattelse er baggrunden for vores nuværende lovjungle, hvor den stærkeste er den juridisk kyndige. Og med denne perversion af *retten*, er moralen blevet indskrænket til simpel *pligt*; lov er ret og skal med magt gennemtvinges.

Såfremt de offentlige myndigheder konsekvent retsforfølger eller ved administrativ praksis gennemtvinger deres vilje over den enkelte borger, vil der rejses tvivl om hvorvidt myndighederne fortsat har den moralske ret. Derfor vil det ikke være ret, og derfor vil der i befolkningen rejses berettiget tvivl om, hvorvidt myndighederne tager fejl. Denne tvivl vil komme til udtryk i det små såvel som det store. I et sundt demokratisk samfund bør det føre til en omstyrning af magthaverne.

I Danmark, som ikke har tradition for de store armbevægelser, ses det stille oprør i form af en særdeles aktiv sort økonomi. Det er nu engang den danske form for civil lydighedsnægtelse, og den udspilles i alle samfundslag.

I et moderne retssamfund er det statens store opgave at arbejde direkte og indirekte hen til udviklingen af et frit, personligt liv hos så mange individer som muligt. Desværre er udviklingen i Danmark ikke gået i denne retning. I dag er det i stigende grad inertien i statens ekspansion, som har overtaget og udviklingen går i retning af stadig større vilkårlighed og stadig større magtmisbrug der retfærdiggøres af en eller anden mere eller mindre obskur overordnet hensigt.

Magten er statens sidste middel, lovene er den norm, som bestemmer magtens anvendelse, kulturen er det formål, som den af retten ledede magtanvendelse skal tjene. At udøve magt er imidlertid forbundet med alt for stor tilfredsstillelse for den menneskelige egoisme til, at misbrug ikke vil indfinde sig. Det er derfor absolut nødvendigt, at der tilstræbes en retlinethed i lovgivningen. Der skal sættes effektivt ind mod vilkårlighed, og dette kan først og fremmest ske ved, at lovene er enkle, og at det samlede lovkompleks er minimeret. Man må bygge love klart, logisk, systematisk og grundigt op.

Det særdeles gennemregulerede, danske samfund løber bestandig en risiko for, at der sker magtmisbrug. Dette ligger alene i den overvældende og nøjeregnende lovgivning opfulgt af et cirkulærecirkus, som ingen kan holde rede i. Hverken de offentligt ansatte sagsbehandlere eller de borgere som er genstand for reguleringerne. Således skal borgeren overholde regler, som konstant bliver ændret, og som følgelig ingen er be-

kendt med. I dette samfund er det borgerens eneste chance at forholde sig i fuldstændig ro for ikke at komme til at overtræde en eller anden regel. Man kan jo blot spørge, hvor mange der læser Lovtidende?

I Danmark lovgiver en betydelig del af politikerne ud fra nogle overordnede dogmer, som har fået førsteprioritet. Det drejer sig specielt om mantraerne; "velfærdssamfundet" og "miljøet". Begge har fået enestående og nærmest religiøs status, og enhver diskussion om, hvorvidt denne placering er berettiget, bliver knægtet, latterliggjort eller blot fejlet af vejen og ignoreret. Det kan ganske enkelt ikke tillades, at der rejses tvivl om deres altundervindende berettigelse. Alt andet samfundsliv er efterfølgende underordnet de styrende begreber. Og ved at henvise til disse kan alt tillades. De tillægges en etisk forrang og legitimerer ethvert indgreb over for den enkelte borger.

Ved således at tillægge staten, som forvalter af "velfærdssamfundet" og "miljøet", direkte etisk myndighed, nødes man i virkeligheden til sidst til at appellere til den fysiske magt. Statsmagten kan ikke lade det komme an på, om individet føler sig overbevist om dens etiske berettigelse. Den bruger da sine skarpe midler og rykker frem med politi og magtudøvelse. Den overspændte etik afslører sig da som forklædt fysik. Og den enkelte borger føler berettiget tvivl om, hvorvidt det er etikken eller magten, der er det vigtigste.

Resultatet heraf er, at borgerne aldrig kan sikre sig mod en vilkårlig forfølgelse fra myndighederne i en eller anden forklædning. Når *retten* således er ude af trit med befolkningens moral vil der opstå et nyt begreb; "samvittighedsfangen". Den tydeligste form har dette begreb fået i de totalitære samfund, men i alle retspositivistiske tvangssamfund vil der i stigende grad indsnige sig en apati og ligegyldighed overfor lovene. Af og til overskrides grænsen og enkelte tager en konfrontation, hvor deres samvittighed støder mod den undertrykkende samfundsmagt. Når det står klart, at magthaverne har sat *retten* over *moralen*, er vi alle samvittighedsfanger.

Adam Smith og kredsen bag *National-Velstands Natur*

Adam Smiths (1723-90) værk *The Wealth of Nations* (1776) udkom allerede i 1779-80 på dansk og var blandt de første oversættelser af denne. Adjunkt, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard afdækker i dette studie, hvorfor oversættelsen af denne liberale klassiker kom så tidligt, og hvem kredsen bag den var. I den forbindelse vises det bl.a., at der har været en hidtil upåagtet gruppe af dansk-norske liberale, som havde indflydelse på de økonomiske reformer i 1700-tallets slutning og 1800-tallets begyndelse.

Af Peter Kurrild-Klitgaard¹

Adam Smiths (1723-90) bog *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations* er alment anerkendt som en idéhistorisk hjørnesteen, både for den økonomiske videnskab og for den klassiske liberalisme. Hvad der imidlertid er langt mindre kendt er, at Danmark var—så godt som—det første land, hvor en oversættelse af værket udkom i bogform, og vel og mærke den første oversættelse, som Smith selv blev bekendt med.

Wealth of Nations var oprindeligt udkommet 9. marts 1776, udsendt i London af bogtrykkerne og forlæggerne William Strahan (1715-85) og Thomas Cadell (1742-1802). Knap tre år senere begyndte i Haag at udkomme en fransksproget oversættelse i fire bind som *Recherches sur la Nature et le Causes de la Richesse des Nations* (1778-79), men udgiveren var ukendt, og Smith selv hørte først om udgivelsen i 1784. En anden fransk udgave med samme titel begyndte at udkomme et år senere, men kun i ugentlige uddrag i tidsskriftet *Journal de l'Agriculture, du Commerce, des Arts et des Finances* (Januar 1779-December 1780). Da Gyldendals Forlag i København kun tre et halvt år efter originalens udgivelse begyndte at udsende *Undersøgelser om National-Velstands Natur og Aarsag* (1779-80), var der således tale om den første egentlige, "officielle" oversættelse af dette hovedværk indenfor økonomisk videnskab og politisk teori.²

Dette interessante faktum har hidtil ikke fået megen opmærksomhed, ikke engang i Danmark. F.eks. ofres der hverken i Bisgaards *Den Danske Nationaløkonomi i Det 18. Århundrede* (1902) eller i *Danske Økonomer* (1976) nogen opmærksomhed på, at Danmark var foregangsland i denne henseende. Det samme er tilfældet i Stybes *Dansk Idehistorie* (1978), hvori det tværtimod blot kort konstateres, at "Økonomisk liberalistiske tanker gav sig ikke for alvor udtryk i Danmark før ind i 1830erne." (Stybe 1978-81, I: 117).³

Den danske udgivelse måtte ellers synes at være interessant nok af flere grunde. Først og fremmest er det i sig selv bemærkelsesværdigt, at oversættelsen kom så relativt hurtigt i et så beskedent sprogområde. Men det er også bemærkelsesværdigt, at det netop var i Danmark-Norge, at oversættelsen udkom. Ganske vist var der her, som i andre europæiske lande, i 1700-tallets anden halvdel en stigende interesse for økono-

miske emner, først og fremmest afspejlet i udgivelsen af *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin* (1757-64). Men der var—sammenlignet med lande som f.eks. Frankrig og Italien—langt fra noget, der lignede en kreds af økonomer eller en række af økonomiske værker. Man kunne således netop forklare udgivelsen med, at der var ikke blot interesse for økonomiske emner men også et behov for en sådan. Men mens dette formodentlig må ses som en nødvendig forudsætning, så er den næppe tilstrækkelig—og ihvertfald ikke dækkende som forklaring på, hvorfor det skete så hurtigt, og hvorfor det netop var de personer, som det var, der stod bag. Udgivelsen bliver, for det tredje, så meget desto mere bemærkelsesværdig, som at den ikke synes at have sat sig synderlige spor, ihvertfald ikke på kort sigt.

I dette lille studie vil omstændighederne omkring udgivelsen af den danske oversættelse af *Wealth of Nations* (WN) blive forsøgt belyst. Specielt vil det blive søgt uddybet, hvem personkredsen bag udgivelsen var, og hvilken rolle disse spillede i det offentlige liv. Ligeledes vil der blive forsøgt antydet en forklaring på, hvorfor udgivelsen ikke satte sig mere synlige spor, end tilfældet var.

Andreas Holt (1729-84) og Anker-slægten

Af Adam Smiths korrespondance fremgår det, at den danske oversættelse af WN må tilskrives et samarbejde mellem fire herrer: De to huslærere og embedsmænd *Andreas Holt* (1729-84) og *Frantz Dræbye* (1740-1814), og de to brødre og handels- og embedsmænd, *Peter Anker* (1744-1832) og *Carsten Tank Anker* (1747-1824). Det fremgår til gengæld ikke klart og direkte, hvad forbindelsen mellem disse fire herrer var og imellem disse og Smith.

Denne forbindelse skal findes i en af de mest indflydelsesrige personkredse i norsk historie, nemlig i kredsen omkring slægterne Anker (Ancher) og Collett. Begge slægter var indvandret til Danmark-Norge i 1600-tallet, med de to købmænd, *Erich Olufsen Ancher* (1644-99) fra Sverige og *James Collett* (d.æ.) (1655-1727) fra England. I løbet af kun få årtier havde disse fået etableret sig som blandt de mest velhavende borgere i Norge, og deres slægter kom til at indtage en fremtrædende social og politisk plads i det gryende liberale borgerskab i tvillingeriget i 1700-tallet og langt ind i 1800-tallet. Dertil var slægterne kommercielt og familiemæssigt nært knyttede til hinanden, dels direkte ved indgifte og dels indirekte gennem

andre fremtrædende norske købmandsslægter som Leuch, Tank og Elieson.⁴

Peter Anker og Carsten Anker var sønner af den velhavende norske købmand og industrialist *Erich Berntsen Ancher* (1709-85). Som børn fik brødrene—som det i århundreder havde været skik blandt adelen og det velhavende borgerskab—en huslærer, og de blev sammen sendt på en længere udlandsrejse. Huslæreren var Andreas Holt, der ligesom dem selv var nordmand og købmandssøn, og som selv var blevet student i 1747. Rejsen varede i hele seks år; den gik i 1759 til Storbritannien, og derfra til Frankrig og Tyskland og så hjem i 1765. Undervejs gjorde de studieophold ved universiteterne i Oxford, Norwich, Toulouse og Freiburg.⁵

På denne rejse stiftede Holt og Anker-brødrene et nært bekendtskab med Adam Smith. I 1762 var de således i Glasgow, hvor de blev modtaget med pomp og pragt, og hvor de to unge mænd bl.a. blev gjort til æresborgere. Det var her, de mødte Smith, som på dette tidspunkt var professor i moralfilosofi og vicerector ved Glasgow University, og som allerede havde opnået et anseeligt ry som forfatteren til *A Theory of Moral Sentiments* (1759). Mødet har tilsyneladende været til gensidig fornøjelse, og i den såkaldte "stambog", som brødrene havde med på rejsen, skrev Smith:

"I shall always be happy to hear of the welfare & prosperity of three Gentlemen in whose conversation I have had so much pleasure, as in that of the two Messrs. Anchor & of their worthy Tutor mr. Holt.

28th of May 1762

Adam Smith
Prof. of Moral Philosophy
in the university of Glasgow

I september 1762 tog Holt dernæst de to brødre til London, hvor de opholdt sig i næsten to år og bl.a. mødtes med deres jævnaldrende fætre, de fire brødre *Iver Ancher* (1745-72), *Bernt Anker* (1746-1805), *Peder Anker* (1749-1824) og *Jess Anker* (1753-98). Disse, som var sønner af Erich Anchers broder, købmanden *Christian Ancher* (1711-65), var selv på en flerårig studierejse til Sverige, Storbritannien, Frankrig, Tyskland og Italien. Af disse kom Bernt Anker og Peder Anker—som det senere skal omtales—til at spille en stor rolle i norsk historie.

Efter England rejste Holt og Anker-brødrene videre til Frankrig, hvor de igen mødte Smith i Toulouse i marts 1764. Smith var således fra januar 1764 til november 1766 rejsende huslærer for en af Storbritanniens mest fornemme adelsmænd, *Henry Scott, 3. hertug af Buccleuch* (1746-1812), og opholdt sig i Toulouse fra februar 1764 til oktober 1765. I netop denne periode påbegyndte han arbejdet på det første udkast til *WN*. Som Smith skrev til Hume, "I have begun to write a book in order to pass away the time. You may believe I have very little to do."⁶

Smith har således tydeligvis kedet sig i Toulouse, hvor han og hertugen havde sprogproblemer, og samtidig har han øjensynligt syntes godt om de tre nordmænds selskab i Skotland. At møde dem igen har derfor uden tvivl været en behagelig oplevelse for Smith, og inden Anker-brødrene og Holt rejste videre til Tyskland, må venskabet fra Glasgow være blevet cementeret yderligere. Smith betegnede således mange år ef-

ter, i 1780, Peter Anker som "an old acquaintance," og samtidigt skrev han om hans "old friendship" med denne og Holt og forhåbningerne om, at dette måtte være ved, uanset det til tider spændte forhold mellem Storbritannien og Danmark-Norge.⁷ Ikke mindst har Holt og Smith uden tvivl haft nogle gensidigt udbytterige stunder, for de havde meget til fælles: De var jævnaldrende, begge af borgerlige slægter, intellektuelle og huslærere for meget velhavende unge gentlemen. Der kan således heller ikke være tvivl om, at Smith har fortalt om den nye bog, som han netop havde påbegyndt.

Da de to unge, nu veluddannede gentlemen i 1765 vendte hjem med deres lærer, indledte de alle tre, hvad der skulle blive fremtrædende og næsten livslange karrierer indenfor det offentlige liv, bl.a. som embedsmænd indenfor den dansk-norske statslige erhvervspolitik.

Holt gik således direkte ind i statsadministrationen, hvor han fra 1770'erne til sin død i 1784 var en af de højest og mest centralt placerede i Økonomi- & Kommercekollegiet, specielt den del der havde med den norske handel og industri at gøre. I 1770 blev han medlem af Overlandskommissionen, som blev sendt til Island, og 1772 blev han medlem af kommissionen til undersøgelse af Sølvværket. I 1773-76 var han kommitteret i Økonomi- & Kommercekollegiet og 1773-75 tillige chef for dettes norske sekretariat og assessor i Bjergværksdirektoriet, hvor han blev deputeret i 1781. I mellemtiden avancerede han også i rang; han blev kancelliråd 1772, justitsråd 1773 og etatsråd 1779.⁸

Carsten Anker blev som relativt ung leder af familiens jernværker, gik senere over i tømmerhandlen og trådte derefter ind i den dansk-norske statsadministration. Han blev ansat i Økonomi- & Kommercekollegiet i København, hvor også Holt var ansat, og blev chef for dettes danske sekretariat 1774. Senere blev han kommitteret i Bjergværksdirektoriet 1776 og var deputeret 1781-91, og han var som embedsmand medvirkende til flere særdeles vellykkede handelsaftaler med Sverige og Storbritannien. Samtidig med denne karriere avancerede han i rang og titel og blev justitsråd 1776, etatsråd 1779 og konferensråd 1784. Sideløbende bevægede Carsten Anker sig dog gradvist tilbage i erhvervslivet, kulminerende med posten som 1. direktør for Dansk-Asiatisk Kompagni 1792-1811. I 1794 havde han tillige købt Eidsvoll Jernværk, og i 1811 flyttede han omsider hjem til Norge. Allerede i København var han imidlertid blevet meget nært knyttet til kongehuset, især den unge arveprins *Christian Frederik* (1786-1848), den senere kong Christian VIII af Danmark, og han blev en af de nærmeste rådgivere for arveprinsen, da denne i 1813 blev statholder i Norge. Det var således Carsten Anker, der indkaldte til det notabelmøde af norske "stormænd", som 16. februar 1814 mødtes på hans ejendom Eidsvoll og dér erklærede Norge uafhængigt. Carsten Anker blev straks medlem af den nye regering—først som regeringsråd, siden som statsråd—og var den, der reelt organiserede denne. Det var også hos ham på Eidsvoll, at den grundlovgivende rigsforsamling i maj samme år valgte Christian Frederik til konge og gav Norge den mest liberale forfatning, som Europa havde set siden den franske i 1791. Carsten Anker arbejdede aktivt for Christian Frederik og Norges uafhængighed og imod unionen med Sverige, men arbejdet var—som bekendt—forgæves. Efter unionen med Sverige fratrådte han som statsråd i 1815, og siden gik han personligt fallit, inden han døde på Biri Glasværk i 1824.⁹

Peter Anker arbejdede ligesom broderen et par år hjemme

i familiens virksomhed, inden han i 1773 blev dansk-norsk konsul i Storbritannien og fra 1783 generalkonsul. I 1786 blev han udnævnt til oberst og guvernør i dansk Ostindien og Bengalen, og 1788 til generalmajor og guvernør i Trankebar, men han vendte hjem i 1806 og bosatte sig i 1808 på sin fødegård Øraker, hvor han døde i 1832. I størstedelen af disse år levede Peter Anker relativt stille, men også han blev involveret i det politiske liv i det begivenhedsrige år 1814. Han var således blandt de norske stormænd, der i februar 1814 blev kaldt til notabelmødet hos broderen på Eidsvoll. Senere samme år var han med denne i London for at opnå britisk anerkendelse af Norges selvstændighed.¹⁰

Frantz Dræbye (1740-1814) og Collett-slægten

Nogle år efter at Erich Ancher havde givet sine børn en huslærer og en udlandsrejse, ønskede deres slægtning, storkøbmanden *James Collett* (d.y.) (1728-94) det samme for sine to børn, de senere købmænd *Peter Collett* (1757-92) og *John (Johan) Collett* (1758-1810). Til det formål antog man som den sidste blandt flere huslærere den unge student Frantz Dræbye. Denne, der var søn af en københavnsk brændevinsbrænder, var blevet student i 1761 fra Kiøbenhavns Skole og havde efterfølgende studeret teologi, indtil han ca. 1766 blev ansat som huslærer hos Colletterne.¹¹ Dræbye har igennem denne familie hurtigt lært Ankerne at kende, bl.a. Peter Anker. De var f.eks. sammen til bryllup på godset Buskerud den 30. juni 1770, da James Colletts yngre broder, godsejer *Peter Collett* (1740-86) blev gift med *Johanne Henrikke Ancher* (1750-1812). Dræbye var med til brylluppet som børnenes huslærer, og Peter Anker var der som fætter til bruden og som en fjernere slægtning til brudgommen og dennes broder.

Man kan ikke vide det med sikkerhed, men der er god grund til at tro, at Ankerne med deres egne erfaringer for udlandsrejser har spillet en rolle i planlægningen af den tre år lange rejse, som James Collett i 1773 sendte sine to sønner og deres huslærer ud på. Derudover er det givet, at rejsen i vid udstrækning er blevet tilrettelagt ud fra, hvor Colletterne selv havde handelsforbindelser. Rejsen gik først rundt i Norge, Sverige og Danmark (1773-74), derefter til Tyskland, Schweiz og Frankrig (1774-75) og endelig via Belgien og Holland til Storbritannien (1775-76). Her rejste de først til Skotland, og siden til England, hvor James Collett selv var blevet uddannet, og hvor hans farfader, førnævnte James Collett (d.æ.), oprindeligt kom fra.¹² Formålet med rejsen var således flerfoldigt. For det første skulle de lære industri og handel til fordel for familievirksomheden; de besøgte således fabrikker, handelsvirksomheder, og i England især skulle de pleje forretningsinteresser.¹³ Men rejsens andet formål var almentdannende; børnene skulle lære sprog, fremmede kulturer, kunst og idéer, og dette afspejlede sig bl.a. i møder med filologen *Christian Gottlob von Heyne* (1729-1812) og den unge digter *Johann Wolfgang Goethe* (1749-1832).

Man kan ikke sige med absolut sikkerhed, om Dræbye og de to unge Collett'er også har mødt Smith; man ved, at de var i England og Skotland på tidspunkter, hvor Smith selv var de respektive steder, og muligheden kan ikke afvises. Men der er ingen indicier herfor, og der er tværtimod gode grunde til at tro, at de *ikke* har mødt hinanden. Hvad der til gengæld er sikkert er to ting: For det første har de været i kontakt med slægtningen Peter Anker, som på dette tidspunkt havde været i England som konsul i et par år. For det andet har *WN* på

dette tidspunkt været frisk fra trykpressen og uden tvivl allerede et debateme i de handels- og universitetskredse, hvori Dræbye og de unge Collett'er har færdedes.

Under alle omstændigheder har Ankerne og Colletterne haft gode muligheder for at drøfte deres respektive udlandsrejser. F.eks. var de i 1777 stort set alle til en af de traditionsrige jagter på det Collettske gods Fladebye: James Collett med de hjemvendte sønner Peter og John, samt Peter Anker og hans fætre, Bernt og Peder. Fraværende i denne henseende var blot Carsten Anker, Dræbye og Holt, som på det tidspunkt alle arbejdede i København.

Dræbye valgte således efter hjemkomsten, ligesom Holt i sin tid, en karriere i Økonomi- & Kommercekollegiet, d.v.s. i den del af statsadministrationen, der beskæftigede sig med erhvervspolitikken. Her var også Holt og Carsten Anker ansat, og de har uden tvivl haft en finger med i ansættelsen af Dræbye. I 1777 blev han sekretær i Økonomi- & Kommercekollegiet, med den funktion som chef for kollegiets norske sekretariat, som Holt havde haft, og i 1783 blev Dræbye kommitteret, omend han grundet sygdom ikke gjorde tjeneste ca. 1788-95. Dræbye fik inden sin død i 1814 rang som først kammerråd i 1781, justitsråd i 1797, og i forbindelse med sin pensionering som etatsråd i 1804.

Collett-brødrene valgte, i modsætning til Carsten Anker og Peter Anker, at koncentrere sig om familievirksomheden snarere end at gå ind i det offentlige liv. Begge blev således købmænd, men Peter Collett døde i 1792, kun 34 år gammel. Broderen John—som samtidig var hans svoger, idet de var gift med to søstre—blev først købmand i London og siden hjemme i Kristiania, og som sådan blev han Norges næstrigste borger, kun overgået af sin førnævnte onkel og halvfætter, Bernt Anker, som han samtidig var personligt meget nært knyttet til. Hans hjem i Kristiania, og især på godserne Ullevaal og Fladebye, blev kendt vidt og fjernt som Norges sociale centrum omkring århundredeskiftet. John Collett blev iøvrigt forfatter til en række mindre skrifter af praktisk-landbrugsøkonomisk karakter, men markerede sig derudover ikke meget i det offentlige liv.¹⁴

Udgivelsen af *National-Velstands Natur*

Rejsen til det store udland havde tydeligvis påvirket den unge teolog Dræbye i en helt anden retning, end han først havde planlagt. Allerede i 1778 udsendte han, mens han arbejdede i Økonomi- & Kommercekollegiet, et eget, mindre skrift om praktisk økonomi, nemlig *Forsøg til Hørvalingen og Dens Tilberedelse efter Den Hollandske, Irlandske og Skotske Maade*.¹⁵ Sideløbende hermed har Dræbye tilsyneladende påbegyndt en oversættelse af *WN*; oversættelsen må være påbegyndt tidligst i sidste halvdel af 1776, hvor han vendte hjem, og være afsluttet senest sommeren 1779, hvor Gyldendal begyndte at udsende den i København. Den har måske endda været færdig før; andenudgaven af *WN* udkom i begyndelsen af 1778, og havde Dræbye haft kendskab til denne, havde han givetvis valgt at revidere sin oversættelse.

Et interessant spørgsmål er, hvorfra det eksemplar af *WN*, som Dræbye oversatte efter, er kommet fra, mens et andet, delvist relateret spørgsmål er, hvem der tog initiativet til oversættelsen? Der åbner sig to muligheder med hensyn til, hvor bogen er kommet fra. Man kan således gætte på, at Dræbye har anskaffet sig et eksemplar af førsteudgaven af *WN*, mens han var i England og Skotland og har hjembragt dette til Norge;

værket var, som sagt, udkommet i marts 1776, mens Dræbye vendte hjem til Norge i efteråret samme år.¹⁶ Måske har den samfundsinteresserede Dræbye selv købt bogen i England, eller måske har Peter Anker, som på det tidspunkt var dansk konsul dér, givet ham et eksemplar med hjem. Den anden mulighed er, at bogen er kommet til København direkte fra Peter Anker. I så fald har han formodentlig sendt den til sin gamle lærer Holt, som så har sat Dræbye på opgaven. Men uanset om oversættelses-eksemplaret og initiativet var Dræbyes eget eller ej, så har Holt og Anker-brødrene uden tvivl haft mere end en finger med i spillet. Peter Anker kendte, som vist, Smith personligt og var professionelt interesseret i økonomiske og politiske spørgsmål, og han har dermed uden tvivl været bekendt med udgivelsen; Holt og Carsten Anker i 1776-77 arbejdede sammen i Økonomi- & Kommercekollegiet, hvor Dræbye blev ansat.

Man kan endog gætte på, at Ankerne og Colletterne har spillet en rolle med hensyn til at finansiere oversættelsen og udgivelsen; der er ganske vist ingen beviser herfor, men der byder sig et par muligheder til. For det første er det muligt, at Dræbye allerede har påbegyndt oversættelsen, endnu mens han var ansat hos James Collett og gjort det med dennes vidende. For det andet er muligt, at de to slægtskredse indirekte har understøttet også selve udgivelsen. Det er ganske vist uklart, hvornår Dræbye har kontaktet udgiveren, Gyldendal, og hvorledes udgivelsen nærmere er kommet i stand, idet der tilsyneladende ikke findes bevaret hverken kontrakt eller korrespondance mellem oversætteren og forlaget. Men meget tyder på, at Dræbye først har skullet sikre forlaget et vist antal abonnenter, og at dette øjensynligt er lykkedes og hovedsageligt blandt nordmænd. Dette kunne igen antyde, at der blandt abonnenterne har været adskillige af Dræbyes bekendte—og måske også blandt Holts, Colletternes og Ankernes. Tilsyneladende har disse subskriptioner også været tilstrækkeligt mange, for først en måned inden udgivelsen i september 1779 blev der udsendt en offentlig subskriptionsindbydelse i *Adresse-Contoires Efterretninger*.

Omstændighederne omkring oversættelsen og udgivelsen illustrerer iøvrigt tydeligt, at Holt og Anker-brødrene har været mere og andet end tilfældige bekendte af forfatteren og oversætteren til *National-Velstands Natur*. Dette fremgår således indirekte af, hvorledes Smith blev orienteret om udgivelsen. Da det andet og sidste bind af den danske oversættelse af *WN* var udkommet, blev Smith i løbet af sensommeren eller det tidlige efterår 1780 kontaktet af både Holt og Anker, som fortalte ham, at man havde oversat og udgivet hans bog.¹⁷ I samme forbindelse havde Holt tilsyneladende forespurgt, hvilke ændringer Smith havde tænkt sig at foretage i forbindelse med en eventuel andenudgave af bogen, og Smith mente, at det bedste og korteste svar måtte være at sende den nye udgave.¹⁸

Det tog imidlertid Smith nogen tid at få reageret på brevene fra Holt og Anker, angiveligt fordi han var travlt optaget med både sin toldervirksomhed og sine øvrige aktiviteter, men så tog han også fat.¹⁹ I et brev af 25. oktober 1780 til udgiveren Thomas Cadell bad Smith denne om uopsætteligt at sende tre eksemplarer af andenudgaven af *WN* til Peter Anker: Et til Dræbye, et til Holt, og et til Anker selv.²⁰ Smith gjorde sig umage med gaven; han understregede, at Cadell skulle skrive på hvert eksemplar, at det var fra forfatteren, og at denne skulle sørge for at de var "handsomely bound and Guilded."

Sikkert både lidt spøgende og lidt alvorligt tilføjede Smith efter denne bestilling, at "I am afraid I am not only your best, but almost your only customer for this second Edition. Let me know, however, how this matter goes on."

Denne bekymring gentog Smith i et brev den følgende dag, til bogtrykkeren, udgiveren og politikeren William Strahan.²¹ I brevet gentog Smith den glædelige nyhed om den dansk-norske udgivelse og gentog bestillingen af de tre "handsomely bound and gilt" bøger. Smith skrev således, at "I suspect I am now almost your only customer for my own book. Let me know however how matters go on in this respect." I samme brev tilføjer Smith den lidt pudsige bemærkning, at "I had almost forgot I was the Author of the enquiry concerning the Wealth of Nations", og at det kun var Holts brev, der havde mindet ham om det.

Den 26. oktober 1780 var en travl brevskrivningsdag for Smith, for han sendte samme dag også brev til de to af de tre, som han kendte, Holt og Anker. I det ganske lange brev til Holt i København takker Smith for "the distinguished honour of translating my Book into the Danish language" og beder Holt om at give Dræbye "my most sincere thanks and most respectful Compliments".²² Smith fortæller også, at han har udsendt en andenudgave af *WN*, og at han har sendt denne til Holt via Anker, "your friend and pupil". Endvidere indeholder brevet en interessant gennemgang af en række af de ændringer, som Smith har foretaget i andenudgaven og kommentarer til nogle af de kritikpunkter, der havde været rejst imod bogen, samt en redegørelse for Smiths seneste gøremål. Endelig indeholder brevet en tak for en redegørelse, som Holt tilsyneladende havde givet i sit brev af dels sin rejse til Island og dels den politiske situation i Danmark efter statskuppet i 1772 mod gehejmekabinetministeren, *Johann Friedrich lensgreve Struensee* (1737-72). Smiths kommentarer hertil var, "The revolution in the administration of your Government, which you mention, I always believed to have been conducted with great prudence and moderation, and to have been indispensably necessary for the preservation of the State." Hertil tilføjer han, at "It gives me great pleasure to hear the agreeable accounts which you give me of the young Prince and of the very proper manner in which he is educated." Brevet afspejler tydeligt, at forholdet mellem Holt og Smith var både venskabeligt og af et meningsfællesskab.

Efter at have afsluttet brevet til Holt kastede Smith sig over at skrive et lidt kortere brev til Peter Anker, som han også sendte en kopi af brevet til Holt.²³ I brevet fortæller Smith igen, at han har sendt tre kopier af andenudgaven til Anker, og han takker "Mr. Dreby who has done me the honour to translate my Book into your language." Resten af brevet indeholder en kort omtale af Smiths syn på den aftale om væbnet neutralitet, som var indgået mellem Danmark-Norge og Rusland, og som Sverige og Preussen tilsluttede sig.

Et liberalt miljø

Det altafgørende spørgsmål, som man må stille sig, er naturligvis: Hvorfor? Det vil sige, hvorledes kom det til at forholde sig således, at Dræbye oversatte *WN*? Det ville være let blot at afskrive udgivelsen som et sammentræf af tilfældigheder, samt med at Dræbye har været interesseret i, måske endog begejstret for, de tanker, som Smith fremkom med. Men, som allerede antydtes, er der måske snarere tale om, at der har været en kreds af personer, som har kendt Smith som person,

delt dennes frihandelsholdninger, og som har samarbejdet med hinanden—privat, professionelt og politisk.

Problemet er, at dette idag er en påstand, som det er svært—hvis ikke umuligt—at påvise eller afvise. For selvom medlemmerne af den sociale kreds, som Ankerne og Colletterne udgjorde i 1700-tallets anden halvdel og 1800-tallets begyndelse, ikke blot var nært beslægtede men også typisk var ganske aktive i det offentlige liv, så er det idag, mere end 200 år efter, svært at bevise eksistensen af en egentlig *politisk* kreds. Det er umuligt at vise, hvor tæt forholdet har været mellem kredsens medlemmer, eller for den sags skyld hvad deres underliggende politisk-filosofiske holdninger har været. Der kan dog næppe være tvivl om, at både Ankerne og Colletterne har været liberale i en bred forstand, også selvom de ikke nødvendigvis var det lige konsekvent eller var lige demokratiske.

Ankernes generelle filosofisk-politiske grundholdning og dennes utilitaristiske karakter fremstår måske nok med størst tydelighed af det valgsprog, som Ankerne valgte som deres og i praksis som slægtens: "Ære af det nyttige". Men videre end en så generel karakteristik er det svært at komme, når det gælder Ankernes liberalisme. Carsten Anker, for eksempel, synes ikke at have været nogen demokrat (ihvertfald ikke i moderne forstand), idet han insisterede på, at Christian Frederik skulle hyldes som norsk konge i kraft af sin arveret og ikke i kraft af et valg. Men Carsten Anker var uomtvisteligt økonomisk liberal, konstitutionalist og for national selvbestemmelse, hvilket i disse år var dér, hvor de ideologiske skillelinier gik. Hans broder, Peter Anker, var politisk mindre klart profileret, men han markerede sig dog på Eidsvoll i 1814 som værende nærmest på det parti, som ønskede en fri forfatning, men som også var for en union med Sverige.

Liberale var også Anker-brødrenes to førnævnte fætre: Kammerherre og konferensråd Bernt Anker (1746-1805) og dennes broder, kammerherre og statsminister Peder Anker (1749-1824). Det var bl.a. disse to fætre, som Carsten Anker og Peter Anker var mødtes med i London, umiddelbart efter deres eget møde med Smith, og det er næppe nogen overdrivelse, når Banke skriver, at de har "utvivlsomt berettet om deres skotske eventyr, således at man kan notere sig, at yderligere to førende norske personligheder . . . har haft et levende indtryk af Adam Smith." (1955: 172).

Bernt Anker, som var partner med James Collett og gift med dennes søster, var storkøbmand og industrialist og som sådan engageret i en meget bred vifte af aktiviteter omfattende landbrug, skovdrift, savbrug, trælast, industri, bjergværksdrift og skibsrederi. Dertil var han, som nævnt, Norges rigeste borger, og hans palæ i Kristiania var således det ganske naturlige centrum for den sociale aktivitet i de højere samfundslag og han selv uden sammenligning den mest centrale skikkelse i norsk samfundsliv. Bernt Anker markerede sig aldrig offentligt i virkeligt kontroversielle politiske spørgsmål, omend han dog skrev artikler i det liberale *Minerva*, som hans nevø og halvfætter, den nedennævnte *Peter Collett* (1767-1823) var blandt redaktørerne af. Politisk set havde han og hans broder dog allerede i begyndelsen af 1770'erne været undermistanke for at ønske norsk selvstændighed, og fra ca. 1790 nærrede de ihvertfald sådanne sympatier, og Bernt Anker var uomtvisteligt en ihærdig norsk patriot. Som sådan var han bl.a. en af hovedmændene bag planerne om at oprette et norsk universitet og en selvstændig norsk bank. Den sidstnævnte plan havde allerede faderen, Christian Ancher, arbejdet på i 1760, sam-

men med hans slægtninge og kolleger i handelshuset Collett & Leuch.²⁴

Peder Anker var også en driftig og velhavende industrialist og landmand og blandt de rigeste nordmænd, men hans egentlige karriere var i den dansk-norske centraladministration. Men allerede ca. 1790 var Peder Anker blandt lederne af det norske "misfornøjede parti", der ønskede en selvstændig norsk regering. I februar 1814 blev han således naturligt nok inviteret med til notabelmødet, der mødtes hos fætteren Carsten Anker på Eidsvoll, og efterfølgende blev han medlem af og præsident for den grundlovgivende rigsforsamling. Ved begge lejligheder markerede han sig som en af de ledende tilhængere af norsk løsrivelse, en fri forfatning og—til forskel fra Carsten Anker—for frit kongevalg. Efter unionen med Sverige var Peder Anker norsk statsminister 1814-22, og siden blev han svigerfader til en anden af de vigtigste nordmænd i 1800-tallets første halvdel, idet hans datter, overhofmesterinde *Karen Anker* (1789-1849), blev gift med hans politiske allierede, *Johan Caspar Herman lensgreve Wedel Jarlsberg* (1779-1840). Denne var selv medlem af den grundlovgivende rigsforsamling i 1814 og efterfølgende i en årrække svensk statholder i Norge og præsident for det norske Storting.²⁵

Der kendes mindre til James Collett og hans to sønners politiske holdninger, men der kan næppe være tvivl om, at også Colletterne generelt tilhørte det liberalt indstillede borgerskab. James Collett og hans sønner var købmænd, trælasthandlere og fabriks- og bjergværksejere, og som sådan levede de ikke mindst af handel med udlandet og har derfor næppe haft merkantilistiske sympatier. Samtidig var hjemmet i Collettgaarden i Kristiania og på godset Fladebye de absolutte midtpunkter for norsk selskabsliv i anden halvdel af 1700-tallet, og blandt de hyppige gæster var flere af datidens mest liberale og reformvenlige borgere.²⁶ Om sønnen Peter Collett vides det også, at han var medlem af flere af Kristianias politiske klubber og endog deltog i lidt politisering i revolutionsårene, men han han døde så ung, at han ikke nåede at sætte sig synderlige spor.²⁷

At der imidlertid var en klar liberal tendens i slægten fremgår af et kort blik på slægtstræet og ved at sammenholde dette med Danmark-Norges politiske historie. De to Collett-brødres fætre, de tre brødre *Peter Collett* (1767-1823), *Jonas Collett* (1772-1851) og *Johan Collett* (1775-1827), var samtidigt fjerne fætre til Peder Anker og Bernt Anker, samt nevøer af sidstnævnte, og de—som alle blev jurister i 18-års alderen—kom hver på deres måde til at sætte sig politiske spor.²⁸

Peter Collett, der var assessor og siden blev justitsråd, var en af de første liberale filosoffer i dansk-norsk historie og en af hovedkræfterne bag tidsskrifter som *Borgervennen* og *Minerva*. Han var således en nær ven af sådanne tidlige dansk-norske liberale som juristerne *Enevold de Falsen* (1755-1808) og *Christian Klingberg* (1765-1821), og forfatterne *Peter Andreas Heiberg* (1758-1841) og *Malthe Conrad Bruun* (1775-1826), samt—ikke mindst—*Knud Lyne Rahbek* (1760-1830). Peter Collett blev decideret et symbol for de liberale kredse, da han opnåede ytringsfrihedens martyrium ved i 1797 uden dom at blive afskediget fra posten som assessor på grund af sine skrivelser.

Broderen Jonas Collett begyndte som embedsmand i norsk lokaladministration, som foged og amtmand, men blev en fremtrædende person i norsk politik efter ophævelsen af unionen med Danmark. Han var således inviteret med til notabelmødet på Eidsvoll i februar 1814, og her støttede han—lige-

som andre fra kredsen omkring Collett- og Anker-slægterne—kravet om en fri forfatning og frit kongevalg. I marts 1814 blev han medlem af regeringen, først som regeringsråd, siden som statsråd. I et brev 15. maj 1814 fra Eidsvoll skrev Jonas Collett til hustruen: “Saaledes er det store Værk fuldraget. Vi have faaet en Constitution, politisk Frihed og en Konge. Give nu Gud, at Enden maatte blive god . . .” Det blev den som bekendt ikke, men Jonas Collett beholdt dog efter unionen med Sverige sine poster og blev senere bl.a. marineminister og finans- og handelsminister og var i en lang periode regeringens førsteminister. I disse embeder var hans administration karakteriseret ved en ekstrem sparsommelighed.

Den sidste af de tre brødre, Johan Collett, gik som brødreneembedsmandsvejen og virkede i en periode som amtmand. I maj 1814 blev han medlem af den grundlovgivende rigsforsamling på Eidsvoll, og her var han en af de mest radikale fortalere for norsk uafhængighed og modstand imod union med Sverige. Senere i 1814 blev han valgt til Stortinget, hvor han primært var aktiv i finansielle og økonomiske spørgsmål, og hvor han havde ry for at være meget konservativ, men hvor han samtidig var anerkendt for sin principfasthed.

Andreas Holt synes også politisk at have været frimarkedsorienteret og reformvenlig, men samtidig også konservativ og gradualistisk—noget, der formodentlig har været i fin overensstemmelse med hans karriere i statsadministrationen. Det fremgår bl.a. af korrespondancen med Smith, at Holt sympatiserede med kuppet imod Struensee og således—ihvertfald indirekte—med den konservative Ove Høegh-Guldbergs styre. Holt er da også den formodede forfatter til det anonyme skrift *Letters from an English Gentleman on His Travels Through Denmark to His Friend in London, Concerning the Late Transactions in Copenhagen, Serving as a Confutation to the Pamphlet called The Political System of the Regency of Denmark*, som blev udgivet i London 1772. Som mulig forfatter til skriftet har man dog også peget på netop Høegh-Guldberg.

Liberala reformer

Det er bemærkelsesværdigt, at i det beskedne omfang, hvorunder der kan peges på liberale tendenser i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, kan man nu ane—ihvertfald skyggen af—en dansk-norsk liberal kreds omfattende bl.a. Holt, Dræbye, Ankerne og Colletterne. Det gælder ihvertfald i begge de tilfælde, hvor de liberale strømninger var tydeligst.

Den første af disse var den runde af økonomiske reformer, som fandt sted i Danmark-Norge i 1770erne og 1780erne. I 1776 afgav Økonomi- & Kommercekollegiet en officiel indstilling, hvori det noget banebrydende hed, at den statslige drift af udenrigshandlen ikke lønnede sig og burde afvikles. Denne politik blev gradvist antaget, således at der fra 1781 ikke blev grundlagt nye statsvirksomheder, ligesom man indledte en gradvis afvikling af de bestående. I 1787 nedsattes Finanskommissionen, der bl.a. eksplicit havde til opgave at vurdere fordelagtigheden ved en øget frihandel. Denne kommission fik i 1788 gennemført en liberalisering af kornhandlen, og i 1797 fik den gennemført den meget frihandelsesvenlige toldforordning. Det var også fra Økonomi- & Kommercekollegiet, at den kommission udgik, som i 1791-92 fik gennemført, at Danmark-Norge blev det første land i verden til eksplicit at forbyde slavehandel.

Disse reformer kan naturligvis ses som resultaterne af en generel tendens i tiden, men selv tendenser har behov for menneskelige handlinger for at blive aktualiserede. Bemærkelsesværdigt er det ihvertfald, at disse politikker alle var formuleret af Økonomi- & Kommercekollegiet, d.v.s. af den del af den dansk-norske statsadministration, hvor netop Andreas Holt, Carsten Anker og Frantz Dræbye var blandt cheferne i 1770erne og 1780erne. Lige så bemærkelsesværdigt er det, at den væsentligste person for tilrettelæggelsen af den økonomiske politik i 1700-tallets to sidste årtier og 1800-tallets begyndelse var en af Colletternes venner og jagtgæster på Fladebye, nemlig den senere statsminister og lensgreve *Ernst Schimmelmann* (1747-1831), som selv var fra en borgerlig slægt, der via godt forretningstalent i løbet af én generation havde nået samfundets top. Schimmelmann og hans økonomiske politik er et helt kapitel for sig selv, men her er det blot værd at nævne, at også han i 1760erne havde været på udlandsrejse til Frankrig, hvor han var blevet personlig ven med *Jacques Necker* (1732-1804), og til Storbritannien, hvor han studerede økonomiske spørgsmål. I 1773 blev Schimmelmann deputeret i Økonomi- & Kommercekollegiet, hvor han efterfølgende blev minister, men i 1783 blev han p.g.a. sin modstand imod subsidier fyret af den merkantilistiske og meget konservative Ove Høegh-Guldberg. Ved kronprins Frederiks (VI) statskup i 1784 blev Høegh-Guldberg væltet, hvorefter Schimmelmann blev finansminister og 1. deputeret i Økonomi- & Kommercekollegiet, og dét åbnede yderligere op for mere liberale politikker.

Næste gang, hvor man kan ane den liberale kreds, er i forbindelse med Norges adskillelse fra Danmark, landets kortvarige selvstændighed og nye forfatning i 1814. Her var kredsen omkring Anker- og Collett-slægterne, som vist, meget aktiv.

På Eidsvoll vedtog man således den mest liberale forfatning i datidens Europa, og den mest liberale siden Frankrigs i 1791. I forfatningen blev endog indføjet en §101, hvori det nok så originalt hed: “Nye og bestandige Indskrænkninger i Næringsfriheden bør ikke tilstedes nogen for Fremtiden.” Jernværksejeren og politikeren *Jacob Aall* (1773-1844), som var en konservativ, der gik ind for moderate liberaliseringer, har beskrevet, hvorledes “Embedsmændene søgte at bryde Staven over alle de Forrettigheder, som hindrede Næringsdriftens frieste Udvikling og Udøvelse, og fandt alene i denne Frihed Sikkerhed for den borgerlige Velvære.” (Aall 1859: 431). Aall var tilfreds med, at slutresultatet var en mere moderat “passende Middelvei mellem en gammel aristokratisk og en ny demokratisk Ideegang”, men, som Banke (1955: 177 & 177n1) har vist, var Aall selv givetvis bekendt med Smiths tanker og en drivende kraft i de norske liberaliseringer.

Det er iøvrigt bemærkelsesværdigt, at en så stor del af personerne bag denne kreds—med oversætteren Dræbye som undtagelsen, der bekræfter reglen—var nordmænd og ikke danskere. Man kan således med rette rejse spørgsmålet, om det mon har spillet en rolle, at det netop var nordmænd snarere end danskere, som stod bag oversættelsen? På et punkt ville det være oplagt, at der kunne være en sådan. Faktum er det ihvertfald, at det norske miljø i slutningen af 1700-tallet i almindelighed virkede mere liberalt end det tilsvarende danske, og der kan peges på flere årsager hertil.

Nordmændene var ofte skeptiske, eller endog kritiske, overfor selve statsmagten—uden tvivl påvirket af at denne var mere dansk end norsk, og blev udøvet fra København. Banke (1955:

171) er endog gået så vidt som at se selve de udlandsrejser, som Ankerne og Colletterne var på, som "politiske", for så vidt at disse var udtryk for den uvilje, som nordmændene nærrede overfor Københavneriet og deres ønske om et selvstændigt norsk universitet.

Man må heller ikke glemme, at selve den fysiske afstand kunne spille en rolle. I København var der uden tvivl, som i andre hovedstæder, en større tendens til at ligge under for de til enhver tid eksisterende magthavere. I det mere provinsielle Norge var det derimod lettere at udtale sig frit.

Endelig er det, som kort antydtes af Degen (1936: 224), bemærkelsesværdigt, at mens man i København var historisk stærkt knyttet til Tyskland og alt tysk, var man i Norge tættere knyttet til det historiske set overvejende mere liberale Storbritannien. Dette kan måske ses som endog specielt værende tilfældet for en slægt som Colletterne, der ikke blot selv oprindeligt kom fra England, men som også havde størstedelen af deres handel med engelske købmænd og trælast-handlere.

Modtagelsen af Værket

Desuagtet at der således kan peges på, at kredsen bag oversættelsen synes at have haft en vis politisk indflydelse i årtierne omkring slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet, må det samtidig siges at være en på mange måder beskedne indflydelse, værket fik i Danmark og Norge.

Udgivelsen har måske været en moderat økonomisk succes for Gyldendal, men nogen større opmærksomhed har værket ihvertfald ikke vakt. Tværtimod, når man ser tilbage på den danske udgivelse af *WN*, er det bemærkelsesværdigt, hvor stilfærdig—næsten tavs—modtagelse den fik, især når man sammenligner med den megen debat værket blev udsat for andetsteds. Degen (1936) har påpeget, at bortset fra Gyldendals egne meddelelser i *Adresse-Contoires Efterretninger*, er den eneste omtale en notits med pris og størrelse i to udgaver af *Det Almindelige Danske Bibliotek* (1779, 10. hæfte, og 1780, 6. hæfte). Først så sent som 1782 dukker der egentlige anmeldelser op, nemlig en relativt kort i *Danmarks Litterariske Progresser* (1782, 2. Bd.: 172-75) og en lidt længere og mere uddybende i *Kjøbenhavnske Nye Efterretninger for Lærde Sager* (25. okt. 1782, nr. 43: 683-87).

Mellem linierne i anmeldelserne kan man læse, at Smith og hans arbejde har været både kendt og respekteret i Danmark. Anmelderen i *Danmarks Litterariske Progresser* skriver således, at "Smiths Værk er altfor bekendt, at vi skulde behøve at vise det fuldkomne i det, for at bidrage til dets berømmelse." I *Kjøbenhavnske Nye Efterretninger for Lærde Sager* omtales Smith som "nærværende grundige og dybtstående Forfatter," som "fortjener at læses med største Agtsomhed," og som arbejder med "sand Philosophi og taalmodig Undersøgelse."

Ellers er de to anmeldelser mere referater end kritiske vurderinger, og i det omfang at de indeholder kritik, er denne overfor Dræbyes oversættelse, som fik endog meget hårde ord med på vejen for hans forståelse af såvel dansk som engelsk. I anmeldelsen i *Kjøbenhavnske Nye Efterretninger for Lærde Sager* hedder det i kritikken af oversættelsen blandt andet, at adskillige læsere på grund af denne har "derfor henlagt Bogen efter at have læst noget deri." Degen (1936: 231) nævner i den forbindelse, desværre uden kilde, at denne kritik skulle være kommet Smith for øre og have forurolet ham.

Om det er den kritisable oversættelse, der har været årsag til den manglende offentlige opmærksomhed omkring bogen

er dog tvivlsomt. Men et faktum er det ihvertfald, at udgivelsen—udover den mulige påvirkning af selve kredsen omkring Ankerne og Colletterne og disses aktiviteter—ikke gav sig udslag i en langsigtet, positiv påvirkning af den førte politik eller den økonomiske teoretiseren og debat. Den danske liberale tradition har således—i modsætning til mange andre lande—aldrig haft radikale reformer i frimarkedsøkonomisk retning som en hjørnesteen. Og når det gælder den økonomiske teoretiseren kunne den første danske professor i økonomi, *O. Christian Olufsen* (1764-1827), selv noget ind i det næste århundrede konstatere:

"Den danske Litteraturs Forraad i denne Videnskab er snart nævnet. Foruden Oversættelsen af Smiths Værk og af Fabricius Begyndelsesgrunde til de økonomiske Videnskaber, samt Schyttes lidet lærerige og ufuldendte Staternes indvortes Regering, har vores Sprog intet Værk, som omfatter hele Videnskaben." (Olufsen 1815, xlv-xlvi)²⁹

Så hvad kunne årsagen til denne manglende interesse og gennemslagskraft være? Skal en politisk-økonomisk idé have gennemslagskraft og påvirke udviklingen, er der typisk—mindst—tre centrale, nødvendige forudsætninger, som må være opfyldt. For det første må der være en eller flere relativt magtfulde samfundsgrupper, hvis medlemmer har en klar og stærk egeninteresse i at fremme den pågældende idé. For det andet må der være en form for intelligentsia, som kan optage, artikulere og kommunikere idéen til andre meningsdannere og den bredere offentlighed. Endelig må der, for det tredje, være en "lejlighed"; en "trigger event" som pludseligt og radikalt gør den pågældende idé attraktiv for et stort antal borgere. Ser man på de lande, hvor liberale idéer vandt markant frem i 1700- og 1800-tallet, så var alle disse tre forudsætninger opfyldt i et eller andet omfang, men i Danmark-Norge var ingen af dem til stede i nævneværdigt omfang.

Mest grundlæggende så var der i Danmark-Norge en mangel på en talstærk og indflydelsesrig middelklasse med en klar interesse i liberaliserende økonomiske reformer. Der var således i modsætning til f.eks. Storbritannien, endnu ikke vokset en magtfuld samfundsgruppe frem, som baserede sin velstand på kapitalismen, og som havde en åbenlys mulighed for øget velstand ved liberaliseringer. Der var, med andre ord, endnu kun få for hvem Smiths idéer kunne tjene som redskab for privatøkonomiske interesser. Bemærkelsesværdigt er det da også, at den kreds, der stod bag oversættelsen, netop kom fra det velstående borgerskab, som havde en åbenlys interesse i liberaliserende reformer.

Men manglen på et stærkt borgerskab er næppe hele forklaringen. Når den danske oversættelse ikke fik større betydning, end tilfældet var, må dette, for det andet, givetvis bl.a. søges i, at der manglede en sammentømret, ideologisk bevidst kerne, som kunne sprede idéerne, og en arena hvor dette kunne gøres i. Helt grundlæggende var den kreds, der stod bag oversættelsen, når det kom til stykket, næppe den "rette" kreds med hensyn til at arbejde for en yderligere implementering af dens politiske anbefalinger, ihvertfald ikke efter midten af 1780erne. De var ganske vist alle, på den ene eller anden måde, knyttet til handel og erhvervspolitisk interesserede, men alligevel var de ikke placerede dér, hvor de kunne have været mest indflydelsesrige: I regeringen i København. Peter Anker var i

disse år og det næste kvarte århundrede i Storbritannien og på den anden side af jorden. Carsten Anker var i Danmark, men delvist optaget af at skabe sig en erhvervskarriere og siden i Norge. Holt og Dræbye arbejdede ganske vist begge som embedsmænd og som praktiske økonomer, men de var hverken ministre, som kunne træffe beslutningerne, eller akademikere som kunne sprede idéerne. Ingen af dem havde derfor en direkte kanal til yderligere at øge interessen for Smiths idéer, og Holt døde under alle omstændigheder allerede i 1784.

Men måske endnu vigtigere med hensyn til den beskedne politiske gennemslagskraft var, at der heller ikke var et egentligt publikum af personer, som kunne være en både oplagt og modtagelig læserkreds. For det første var den økonomiske tænkning i Danmark i årene op til udgivelsen af Smith på dansk primært influeret fra anden, ikke-angelsaksisk side, nemlig fra tysk side. Som Boserup (1976: 17) har citeret den tyske økonom og teoriehistoriker *Wilhelm Roscher* for at sige, så var det tilfældet, at "Dänemark . . . damals unter seinen Bernstorff's, Struensee etc. . . . eine schöne Literaturprovinz von Deutschland bildete." For det andet må man ikke undervurdere det forhold, at ytringsfriheden i perioden efter Struensee var blevet kraftigt begrænset, hvilket også ramte hvilken kritik, der kunne rejses af statens økonomiske politik. Censuren ramte bl.a. Christian Marfeldts afhandling om kornhandlen fra 1776, som først udkom efter magtskiftet i 1784, hvor Ove Høegh-Guldberg var blevet væltet og ytringsfriheden igen udvidet lidt. Men allerede i 1790'erne indskrænkedes ytringsfriheden igen, og med Trykkefriehedsordningen af 1799 indledtes det 50 år lange, mørke kapitel i dansk ytringsfrieheds historie (Davidsen 1976: 453ff).

Tilsammen var disse to forhold givetvis årsagen til, at der i slutningen af 1700-tallet stort set ingen økonomisk teoretiseren eller undervisning var i Danmark: Der var ingen produktive lærerkræfter indenfor økonomi, og der var endnu ikke et egentligt økonomisk studie i Danmark (Boserup 1976; Johansen 1976). Smiths arbejder var, som vist, ikke ganske ukendte i Danmark, og de påvirkede ganske vist nogle af de få danske økonomer fra 1700-tallets slutning, bl.a. *Tyge Rothe* (1731-95) og *Josias Ludwig Gosch* (1765-1811).³⁰ Men påvirkningen var beskednen og ikke entydigt positiv, og om Smiths mulige indflydelse på dansk tænkning i slutningen af 1700-tallet har Bisgaard sammenfattende sagt: "[S]tor har den ikke været i litteraturen . . . og det ligger først og fremmest i, at vor økonomiske litteratur efter Adam Smiths optræden kun var yderst fattig." (Bisgaard 1902: 183). Det var således først i 1815, at Københavns Universitet fik et egentligt professorat i "statsøkonomi", som det hed, nemlig med den førnævnte O. Christian Olufsen. Denne var cand.jur. af uddannelse, men havde beskæftiget sig med økonomi, og samme år, som han blev professor, udgav han *Grundtræk af den Praktiske Statsoeconomie*. Olufsen var tydeligt meget påvirket af Smith, som han betegnede som "Statsoeconomiens ypperste Lærer, paa hvis Skuldre alle hans Efterfølgere staae." (1815, xxxi). Olufsen delte især Smiths kritik af merkantilismen, herunder af privilegier, told, handelsforbud m.v., og han var tillige en klar tilhænger af "free banking", d.v.s. privat pengeudstedelse. I det hele taget var Olufsen en tilhænger af en kraftig begrænsning af statens magt, og med hensyn til skatter var hans grundsynspunkt, at "al Beskatning opstiller Hindringer for Nationalvelstanden." (1815: 272).³¹ Men Olufsen var en næsten enlig svale; hans professorat var ubesat fra hans død i 1827 og til 1845, undta-

gen i fire år (1830-34), hvor en anden Smithianer, *C.N. David* (1793-1874), beklædte det (Jørgensen 1976). Først i 1848 blev der med det statsvidenskabelige studium oprettet en egentlig økonomisk uddannelse. Perioden op til da, var—som Boserup (1976: 19) har argumenteret—en "tom" periode. Som Friedrich Engels i 1846 i et brev til Karl Marx udtrykte det om Danmark: "Das ist Dir eine Sauerei. Lieber der kleinste Deutsche als der grösste Däne! So ein Klimax von Moralitäts-, Zunft- und Ständesmisere existiert nirgens mehr . . ." ³²

Endelig er der den tredie hovedårsag til, at udgivelsen ikke fik den store umiddelbare gennemslagskraft: At der *ikke* indtraf én eller flere begivenheder, som pludseligt kunne åbne en stor skares øjne for fordelene ved en fri markedsøkonomi. At der var liberale sympatier og liberaliserende reformer i Danmark og Norge i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet er, som vist, uomtvisteligt, men når miljøet alligevel ikke var særligt modtageligt overfor sådanne tanker, skyldtes det uden tvivl blandt andet det forhold, at meget allerede var blevet liberaliseret, f.eks. netop toldloven allerede i 1797. Der var således ikke noget nævneværdigt pres for liberaliseringer på dette område, og det var i det hele taget andre spørgsmål, der optog folk. Dette noteredes allerede af Bisgaard:

"Det bliver andre problemer, der optager tiden: først de rene landbospørgsmål, der er af social karakter, dernæst de rent politiske. Da økonomiske spørgsmål atter dukker frem i slutningen af århundredet, er det hovedsaglig i bladlitteraturen og i rene småpjeser og monografier, at vi må søge deres behandling. Nogen egentlig nationaløkonomisk litteratur på denne tid kan man ikke tale om." (Bisgaard 1902: 183-84)

Degen (1936) har som fundamental årsag til bogens manglende gennemslagskraft peget på, at tiden og forholdene i Danmark-Norge simpelthen ikke var modne:

"Forholdene herhjemme var endnu næppe modne for dens nye og for Samtiden revolutionerende Tanker, de industrielle og handelsmæssige Forhold—ja Erhvervslivet som Helhed var endnu saaledes beskaffent, at man ikke følte nogen synderlig Trang til nye synspunkter; alt gik saa nogenlunde tilfredsstillende under Kongens 'landsfaderlige' og omsorgsfulde Varetægt, saaledes at Bogen ikke her som i England kom til at virke som 'et Ord i rette Tid' . . . [Et kvart århundrede] maatte det tage, fordi de økonomiske Forhold som Helhed i Aarene fra 1780-1800 ikke gjorde ændrede Opfattelser ønskelige eller nødvendige. Den glimrende Handelsperiode maatte først overstaaes, inden man forstod 'at altfor lidet havde sine Hjælpemidler i Landets naturlige Forhold' og en ny Kurs derfor nødvendig. Først da man var naaet saa vidt, kunde de nye Tanker finde nærende Jordbund, saa de kunde vinde Kræfter til at trænge de gamle Idealer til Side." (Degen 1936: 231-32)

En egentlig interesse for økonomiske spørgsmål blev først aktuel ved statsbankerotten i 1814, landbrugskrisen i 1820'erne og næringslovgivningen i 1830'erne. Men dette var endnu in-

den, at det repræsentative demokrati havde erstattet enevælden, og den samlede konsekvens blev dermed, at hvad der foregik af liberaliserende reformer blev gennemført af enevoldsmagten selv, og mere af praktisk nødvendighed end af idealistisk overbevisning. Politikken var, som Garmann Johnsen (1983: 17) har udtrykt det, "Liberalisering ovenfra".

Sammenfatning

Dette studie af kredsen bag udgivelsen af den danske oversættelse af *WN* har understreget tre ting.

For det første synes det nu klart, at der i slutningen af 1700-tallet har været en ellers overset kreds personer i Danmark-Norge, som har været økonomisk liberalt indstillede, og som endog har haft et personligt og intellektuelt kendskab til Adam Smith. Særligt bemærkelsesværdigt er det, at tre af de i denne forbindelse centrale personer—Holt, Dræbye og Carsten Anker—alle var ansat i Økonomi- & Kommercekollegiet i 1770'erne og derigennem har haft indflydelse på den førte politik, herunder de liberaliserende reformer i århundredets slutning. Lige så bemærkelsesværdigt er det, at flere fra denne kreds, samt deres nære slægtninge, var blandt hovedaktørerne på Eidsvoll i 1814, da man løsev Norge og skrev den for samtiden mest liberale forfatning.

Men studiet har også, for det andet, vist, at idéhistoriens gang og den politiske tænknings samspil med politikken er som alt andet: Resultatet af en række mere eller mindre uafhængige menneskelige valg snarere end store historiske "lovmæssigheder": Havde Erich Ancher ikke sendt sine to sønner og Holt afsted til udlandet, havde de ikke mødt Smith, og havde James Collett ikke sendt Dræbye og Collett-børnene afsted, var de næppe vendt hjem med et eksemplar af *WN*. Var det ikke sket, havde der med garanti ikke foreligget en dansk oversættelse af *WN* allerede i 1779-80. Spørgsmålet er, om ikke dette ville have påvirket den økonomiske politik i Danmark-Norge, således at der ikke var sket de liberaliserende reformer, som dog fandt sted i disse år.

Det er i sagens natur et spørgsmål, hvorom vi aldrig kan have nogen sikker viden. Men det leder dog også til en mulig tredje pointe: Ved at få spredt de frimarkedsøkonomiske idéer i den statslige administration under den endnu noget autoritære enevælde opnåede man ganske vist at få gennemført liberaliserende reformer, men måske også at brodden dermed netop blevet taget ud af et senere pres for mere vidtgående reformer, og at krav om sådanne aldrig kom til at være en hjørnesten i dansk liberalisme. Dermed åbnes der op for den noget paradoksale mulighed, at den meget tidlige danske liberaliseren måske har været en af de væsentlige årsager til, at den danske liberale tradition blev så konservativ og fattig, som tilfældet er.

Noter

1. Dette er en let forkortet og revideret udgave af arbejds papiret *Adam Smith og Kredsen Bag National-Velstands Natur* (København: Institut for Statskundskab, 1997). Jeg skylder tak til mine to norske venner, Jan Sommerfelt Pettersen og Hans Chr. Garmann Johnsen, som gjorde mig opmærksom på dette studies emne, til Bernt Johan Collet for lån af materiale, og til Camilla Collet for konstruktiv kritik.
2. Som egentlig bog udkom den i Frankrig først i 1781, og Smith selv hørte først om udgivelsen i 1782. Om disse udgivelser, se brev fra Smith til Abbé Blavet (23. juli 1782), i Smith ([1977] 1987: 259-60) og brev fra Smith til Thomas Cadell (19. juni

- 1784), i Smith ([1977] 1987: 276-77), samt Smith ([1977] 1987: 259n2 & 277n2).
3. Bisgaard nævner ikke udgivelsen med et ord. Boserup noterer kort, at "Adam Smiths *Wealth of Nations* var som bekendt udkommet i dansk oversættelse så tidligt som 1779-80, men i adskillige år havde den ingen større virkning her." (Boserup 1976: 22). Endnu kortere bemærkes det af Johansen (1976), at "Adam Smiths værker [fandtes] tidligt i dansk oversættelse." De—mig bekendt—eneste behandlinger af udgivelsen og kredsen bag denne er Degen (1936) og Banke (1955), samt meget korte omtaler i Nielsen (1871), Scott (1937), Garmann Johnsen (1983) og Horstbøll (1996).
4. Om Collett-slægten, se Collett (1883; 1915) og Collett (1983). Om Anker-slægten, se f.eks. *Danmarks Adels Aarvog* 6. årg. (1889: 12ff) og 69. årg. (1952: 9ff).
5. Se Smith ([1977] 1987: 247n2), samt Ehrencron-Müller (1927: 137-38), Nystrøm (1933: 440), Larsen (1933: 442) og *Danmarks Adels Aarvog* 69. årg. (1952: 26).
6. Brev fra Smith til David Hume (5. juli 1764), i Smith ([1977] 1987: 101-102). Se iøvrigt Smith ([1977] 1987, xx, 247n2 & 252n10), samt Banke (1955: 172).
7. Se brev fra Smith til William Strahan (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 248-49), samt brev fra Smith til Peter Anker (s.d.), i Smith ([1977] 1987: 253 & 254).
8. Om Holts liv og karriere iøvrigt, se Ehrencron-Müller (1927: 137-38).
9. Om Carsten Anker, se f.eks. E. Bull (1921a) og Nystrøm (1933).
10. Om Peter Anker, se f.eks. E. Bull (1921b) og Larsen (1933).
11. Om Dræbyes liv og karriere, se Nyerup & Kraft (1820: 140); Erslew (1858: 393); Collett (1883: 171 & 178-80; 1915: 156-58 & 164); Degen (1936: 224-25 & 225n1).
12. Om Dræbyes og Collett-brødrenes rejse, se Collett (1883: 178-80; 1915: 156-58 & 164). Cf. også Smith ([1977] 1987: 248n4).
13. Collett (1883: 180; 1915: 158). Peter Colletts dagbog fra rejsen er bevaret.
14. Om John Collett, se f.eks. Finne-Grøn (1926b).
15. Cf. Nyerup & Kraft (1820: 140).
16. Cf. Smith ([1977] 1987, xxi); Collett (1883: 180).
17. Dette fremgår af brev fra Smith til William Strahan (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 249) og breve fra Smith til Andreas Holt (s.d.), i Smith ([1977] 1987: 249), og Peter Anker (s.d.), i Smith ([1977] 1987: 253). Brevene fra Holt og Anker til Smith findes ikke længere, cf. Smith ([1977] 1987: 249n1 & 253n1). De kan tidligst have været sendt medio juni 1780, hvor 2. bind udkom.
18. Brev fra Smith til William Strahan (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 248-49).
19. Cf. Brev fra Smith til Andreas Holt (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 249-53); brev fra Smith til Peter Anker (s.d.), i Smith ([1977] 1987: 253-54).
20. Brev fra Smith til Thomas Cadell (25. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 247-48).
21. Brev fra Smith til William Strahan (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 248-49).
22. Brev fra Smith til Andreas Holt (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 249-53).
23. Brev fra Smith til Peter Anker (26. oktober 1780), i Smith ([1977] 1987: 253-54).
24. Om Bernt Anker, se f.eks. F. Bull (1921).
25. Om Peder Anker, se f.eks. Koht (1921).
26. Om Collettgaarden og Fladebye, samt de kredse der deltog i de berømte Fladebye-jagter fra 1760'erne til ca. 1823, se Collett (1883; 1915) og i særdeleshed Butenschøn (1994).
27. Om James Collett og hans børn, se f.eks. Finne-Grøn (1926a; 1926b) og Collett (1883; 1915).
28. Om Peter Collett, se Collett (1883; 1915), Bull (1926), Jantzen (1934) og Kurrild-Klitgaard (1997). Om Jonas Collett, se f.eks. Koht (1926b). Om Johan Collett, se f.eks. Koht (1926a).

29. Cf. Degen (1936: 223 & 223n1), som også citerer Chr. Ulrich Ditlev von Eggers: "Sie werden selbst finden, dass solche Schriftsteller gerade den meisten Werth haben müssen; aber ich glaube nicht, dass wir Werke dieser Art in der dänischen Sprachen besitzen. . . . Zeigen Sie mir in der dänischen Sprache Schriften eines Smith, Stewart, Necker und Herzberg." (Eggers 1786).
30. Cf. Bisgaard (1902) og Johansen (1976). Den Smithske påvirkning af Gosch var der iøvrigt formodentlig uafhængig af den danske udgivelse, idet Gosch først kom fra Tyskland til Danmark i midten af 1780'erne og skrev på tysk. Det hører også med til historien, at Gosch bestemt ikke delte Smiths frimarkedsøkonomiske indstilling, hverken med hensyn til handel eller skatter.
31. Om Olufsens forfatterskab og påvirkningen fra Smith, se Johansen(1976: 118-23).
32. Citeret efter Boserup (1976: 19).
- Litteratur**
- Aall, Jacob. 1859. *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800-1815*. Kristiania.
- Banke, Niels. 1955. Om Adam Smiths Forbindelse med Norge og Danmark. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 93 (1955): 170-78.
- Bisgaard, H.L. 1902. *Den Danske Nationaløkonomi i Det 18. Århundrede: Et Afsnit af Nationaløkonomiens Historie i Danmark*. København: H. Hagerup.
- Boserup, Mogens. 1976. Danske Økonomer i 200 År. I Mogens Boserup m.fl., *Danske Økonomer: Festskrift i Anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 Års Jubilæum*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag: 13-32.
- Boserup, Mogens m.fl. 1976. *Danske Økonomer: Festskrift i Anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 Års Jubilæum*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Bull, Edvard. 1921a. Anker, Carsten Tank, 1747-1824. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. I*. Red. Edvard Bull, Anders Krogrig & Gerhard Gram. Kristiania: Aschehoug: 173-77.
- Bull, Edvard. 1921b. Anker, Peter, 1744-1832. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. I*. Red. Edvard Bull, Anders Krogrig & Gerhard Gram. Kristiania: Aschehoug: 191-92.
- Bull, Francis. 1921. Anker, Bernt, 1746-1805. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. I*. Red. Edvard Bull, Anders Krogrig & Gerhard Gram. Kristiania: Aschehoug: 162-70.
- Bull, Francis. 1926. Collett, Peter, 1767-1823. I *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. III*. Red. Richard Birkeland, Haakon Shetelig & Frederik Stang. Oslo: Aschehoug: 117-21.
- Butenschøn, Barthold, red. 1994. *Fladebye Journalerne: Jagtjournalerne 1798-1823; Julejournalerne 1800-1808*. Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Collett, Alf. 1883. *En Gammel Christiania-Slægt: Optegnelser om Familien Collett og Christianias Fortid*. Kristiania: Alb. Cammermeyer.
- Collett, Alf. 1915. *Familien Collett og Christianialiv i Gamle Dage*. Kristiania: J.W. Cappelen.
- Collett, Peter. 1983. *Familien Collett 1655-1983*. Oslo: Peter Collett.
- Davidson, Thorkild. 1976. Dansk Økonomisk Litteratur gennem Tre Århundreder. I Mogens Boserup m.fl., *Danske Økonomer: Festskrift i Anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 Års Jubilæum*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag: 449-79.
- Danmarks Adels Aarbog*, 6. årg. (1889): 12ff; 69. årg. (1952): 9ff.
- Degen, Hans. 1936. Om Den Danske Oversættelse af Adam Smith og Samtidens Bedømmelse af Den. *Nationaløkonomisk Tidsskrift* 74 (1936): 223-32.
- Eggers, Chr. Ulrich Ditlev von. 1786. *Ueber Dänische Statskunde*. København.
- Ehrencron-Müller, H. 1927. *Forfatterlexicon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, Bd. IV: Hem-Kra*. København: H. Aschehoug & Co.
- Erslew, Thomas Hansen. 1858. *Supplement til Almindeligt Forfatter-Lexiconfor Kongeriget Danmark med Tilhørende Bilande indtil Udgangen af Aaret 1853, Bd. 1: A-J*. København: Forlagsforeningens Forlag.
- Finne-Grøn, S.H. 1926a. Collett, James, den yngre, 1728-94. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. III*. Red. Richard Birkeland, Haakon Shetelig & Frederik Stang. Oslo: Aschehoug: 97-100.
- Finne-Grøn, S.H. 1926b. Collett, John 1758-1810. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. III*. Red. Richard Birkeland, Haakon Shetelig & Frederik Stang. Oslo: Aschehoug: 100-03.
- Garmann Johnsen, Hans Christian. 1983. Adam Smith: Liberalismens Pioner. *Ideer om Frihet* 3 (1983): 10-13.
- Horstbøll, Henrik. 1996. "Hvad Hører Der Til at Være Liberal?" Da Liberalismen Kom til København. I *København: Porten til Europa*. Red. John T. Lauridsen og Margit Mogens. København: Det Kongelige Bibliotek, Rigsarkivet og Tøjhusmuseet: 101-18.
- Jantzen, A. 1934. Collett, Peter, 1767-1823. I *Dansk Biografisk Leksikon, Bd. V: Christensen-van Deurs*. Red. Povl Engelstoft & Svend Dahl. København: J.H. Schultz Forlag: 384-85.
- Johansen, Hans Christian. 1976. Fire Økonomiske Lærebogsforfattere fra Perioden 1770-1815. I Mogens Boserup m.fl., *Danske Økonomer: Festskrift i Anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 Års Jubilæum*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag: 105-23.
- Jørgensen, Harald. 1976. C.N. David. I Mogens Boserup m.fl., *Danske Økonomer: Festskrift i Anledning af Socialøkonomisk Samfunds 75 Års Jubilæum*. København: Samfundsvidenskabeligt Forlag: 125-44.
- Koht, Halvdan. 1921. Anker, Peder (Per), 1749-1824. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. I*. Red. Edvard Bull, Anders Krogrig & Gerhard Gram. Kristiania: Aschehoug: 187-91.
- Koht, Halvdan. 1926a. Collett, Johan, 1775-1827. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. III*. Red. Richard Birkeland, Haakon Shetelig & Frederik Stang. Oslo: Aschehoug: 100-01.
- Koht, Halvdan. 1926b. Collett, Jonas, 1772-1851. *Norsk Biografisk Leksikon, Bd. III*. Red. Richard Birkeland, Haakon Shetelig & Frederik Stang. Oslo: Aschehoug: 107-10.
- Kurrild-Klitgaard, Peter. 1997. *Peter Collett (1767-1823): Liv, Frihed og Ejendom*, manuskript. København.
- Larsen, Kay. 1933. Anker, Peter, 1744-1832. *Dansk Biografisk Leksikon, Bd. I: Aaberg-Bagge*. Red. Povl Engelstoft & Svend Dahl. København: J.H. Schultz: 442-43.
- Nielsen, Yngvar. 1871. General-Major Peter Anker, Guvenør i Trankebar. (*Norsk*) *Historisk Tidsskrift* I (1871): 273-384.
- Nyerup, R. & J.E. Kraft. 1820. *Almindeligt Litteraturlexicon for Danmark, Norge, og Island . . .* København: Gyldendal, 1820.
- Nystrøm, Eiler. 1933. Anker, Carsten Tank, 1747-1824. *Dansk BiografiskLeksikon, Bd. I: Aaberg-Bagge*. Red. Povl Engelstoft & Svend Dahl. København: J.H. Schultz: 440-41.
- Olufsen, O. Christian. 1815. *Grundtræk af den Practiske Statsoeconomie*. København.
- Scott, William R. 1937. *Adam Smith as Student and Professor*. Glasgow: Glasgow University.
- Smith, Adam. 1776. *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, I-II*. London: William Strahan & Thomas Cadell.
- Smith, Adam. 1779-80. *Undersøgelser om National-Velstands Natur og Aarsag af Doctor Adam Smith . . . , I-II*. Oversat og red. Frantz Dræbye. København.
- Smith, Adam. 1977. *The Correspondence of Adam Smith*. Eds. Ernest C. Mossner & Ian S. Ross. Indianapolis: Liberty Classics, 1987.
- Stybe, Svend Erik. 1978-81. *Dansk Idehistorie, I-II*. København: Hans Reitzel.

Dimitrij Sjostakovitj: Musikkens systemkritiker

Den russiske komponist Dimitrij Sjostakovitj (1906-75) blev i perioder hyldet af Sovjet-styret, men i andre perioder var han—som så mange andre—forfulgt, fortælles det i denne artikel af økonomen Nicolai Heering, der mener, at komponisten kan og bør opfattes som en musisk systemkritiker og forkæmper for individualisme.

Af Nicolai Heering

Efter den russiske komponist Dimitrij Sjostakovitjs død den 9. august 1975 beskrev *The Times* ham på følgende måde i deres nekrolog: "En af de største komponister i det tyvende århundrede og en overbevist tilhænger af kommunismen og sovjetmagten".

Lidet var det gået op for nekrologens forfatter, at Sjostakovitjs musik i virkeligheden er dybt anti-autoritær. Hver en lille detalje er gennemtænkt, ikke blot ud fra et musikalsk perspektiv men også ud fra et personligt og politisk perspektiv. Sovjetsystemet, kommunismen og Stalin udsættes gang på gang for ætsende musikalsk ironi. Komponistens musik opnåede da bl.a. også prædikaterne excentrisk, grov, vulgær og primitiv, og det blev fastslået, at hans musik ikke passede ind i normerne for socialistisk realisme. Han blev efter eget og andres skøn udelukkende reddet af sin filmmusik samt det faktum, at hans musik under 2. Verdenskrig blev brugt som propagandamiddel over for Vesten.¹

Lady MacBeth fra Mtsensk

Sjostakovitjs karriere startede imidlertid uden problemer i forhold til sovjetstyret. Det, der blev vendepunktet for Sjostakovitjs anseelse i magtapparatet, var hans opera *Lady Macbeth fra Mtsensk* fra 1932. Operaen havde gået for fulde huse gennem længere tid, men da Stalin overværede operaen, forlod han koncertsalen i utide, sydende af raseri. Det skete umiddelbart efter en erotisk scene, og rygterne vil vide, at Stalin generelt havde problemer med potensen. Dermed var Sjostakovitjs skæbne så godt som beseglet. Umiddelbart efter—den 28. januar 1935—kunne man læse en anmeldelse af operaen i *Pravda*. Overskriften lød "Forplumring i stedet for musik", og den øvrige tekst fortsatte i samme stil. I Sovjetunionen var en sådan anmeldelse i 1935 helt bogstaveligt talt en næsten sikker dødsdom.

Alligevel slap han med livet i behold, idet han sørgede for at få taget operaen af plakaten med det samme. To år senere trodsede han imidlertid igen regimet—denne gang med fuldt overlæg—med hans 5. Symfoni, som han beskrev som "en sovjetisk kunstners praktiske svar på kreativ kritik." Symfoniens 2. sats er en karikatur på sovjetisk vulgærkunst, herunder Donkosakkernes korsang, sovjetmilitaristisk festmusik, systemets misbrug af små børn til udenadslært lovprisning af Stalin og statsdirigenternes mishandling af musikalsk kompetence, der resulterer i mekanisk, maskinagtig musik.

Symfoniens afsluttende sats ender med et langt og vedhol-

dende stykke med gentagne violinstrofer i A-dur. Bogstavet A kan på russisk udtales "Ja", hvilket har dobbeltbetydningen "jeg". Finalesatsen er ifølge en af Sjostakovitjs venner, dirigenten Kurt Sanderling, således komponistens demonstration af trods og selvbekræftelse—en privat oprørshymne, der beskriver individets sejr over regimet. Ved symfoniens uropførelse i Leningrad den 21. november 1937 var der mange blandt publikum, der i løbet af sidste sats brød sammen i stille gråd. Sjostakovitj gjorde det klart, at han forsøgte at tale på sin generations vegne, og han formåede tydeligvis at give udtryk for de følelser, som mange nærede men ikke kunne eller turde give udtryk for. Netop i 1937 var masseterroren på sit højeste, og Leningrad havde lidt særligt hårdt under udrensningerne. Sovjetsystemet var heldigvis for tungnem til at opfatte den 5. Symfonis massive afstandstagen fra kommunismen, og systemets folk opfattede paradoksalt nok sidste sats som et udtryk for "den festlige stemning på en partikongres". Sidste sats blev derfor anvendt som "festmarch" ved diverse højtideligheder. Men Sanderling beskriver altså symfonien som en skarp og bitter kritik af verdens triste tilstand. Det er musik af en ensom person, der er fanget i magthavernes vold. Sjostakovitj skriver selv i sine erindringer, der blev smuglet ud af Sovjetunionen og udgivet efter hans død:

"Jeg tror det må være klart for alle, hvad der går for sig i Femte. Glæden er fremtvunget, blevet til under trusler, ligesom i Boris Godunov. Det er som om en eller anden står og tæsker løs på dig med en stok og siger: 'Nu skal du glæde dig, nu skal du glæde dig.' Og du rejser dig skælvende op og går bort mens du mumler: 'Jeg er glad, jeg er glad.' . . . Folk, der kom til førsteopførelsen af den Femte i det bedste humør af verden, gav sig til at græde."

Selv var jeg meget bevæget over symfoniens sidste sats med dens trodsige og kraftfulde udbrud "jeg!, jeg!, jeg!, jeg!, jeg! . . .". Der er i høj grad noget Rand'sk over det, og man fristes til at spørge, om—den iøvrigt russiskfødte—Ayn Rand har haft Sjostakovitj i tankerne, når hun i *Atlas Shrugged* skriver om "Richard Halleys" koncert nr. 5. "Halley" skrev kun fire koncerter, før han sporløst forsvandt til Galt's Gulch, hvor han befriet fra kollektivismens åg skrev sin 5. Koncert, *Udfrielsens Koncert*, til ære for hans ligesindede.

Den 4. Symfoni

Sjostakovitjs 4. Symfoni blev først opført 25 år efter, at den

blev skrevet, idet komponisten selv anså den for at være direkte farlig for ham selv i dens åbenlyse kritisk af Stalin. Kort sagt risikerede han at forsvinde som så mange andre:

“Hvis jeg var forsvundet, ville myndighederne have givet den til en eller anden for hans ‘ildhu’. Jeg er endda vidende om hvem, det ville have været, og fra at være min Fjerde ville det være blevet en anden komponists Anden Symfoni.”²

Flere af hans komponistkolleger blev likvideret af Stalin i 1930'erne, og han var selv i høj grad “på vippen” i sidste halvdel af dette russiske mareridtsår. I flere år lå han vågen hver nat med en kuffert pakket under sengen og ventede hvert øjeblik, det skulle være, at høre dørklokken. Denne altfortærende frygt var meget tæt på at drive ham til selvmord.

Sjostakovitj beskrev det at blive stemplet som folkefjende:

“Man bliver bange, når man slår avisen op og ser man bliver hængt ud som fjende af folket, og der ikke er nogen måde man kan rense sig på, ingen til at sige ord til éns forsvar. Man ser sig om, og alle andre står med den samme avis, og de ser tavse på én, og når man prøver på at sige noget, så vender de sig bort. De hører ikke på én. Det er noget, der virkelig er skrækindjagende. Den drøm har jeg tit haft. Det mest skræmmende ved det er, at alting allerede er sagt og afgjort, og man ved ikke hvorfor afgørelsen er faldet sådan ud, og det er nytteløst at diskutere.”

Og der var ikke blot tale om paranoia hos nogle enkelte, men derimod om kunstnere der forsvandt i massevis:

“En kunstner, hvis portræt ikke lignede lederen, forsvandt for altid. Det samme skete med den forfatter, der brugte ‘grove ord’. Ingen indledte æstetiske diskussioner med dem eller bad dem forklare sig. De havde folk, der kom på deres vegne om natten. Det var det hele. . . . Det drejede sig ikke om isolerede tilfælde, om undtagelser. Det må man forstå. Det spillede ingen rolle, hvordan publikum reagerede på éns arbejde, eller om kritikerne kunne lide det. . . . Der var kun ét spørgsmål om liv eller død: Hvad syntes lederen om éns opus? Jeg fremhæver: Liv eller død, for vi snakker om liv eller død her, bogstaveligt talt, ikke i overført forstand.”

Regimets mistænksomhed og forfølgelse kunne rette sig mod al kunst:

“Al kunst er under mistanke, al litteratur. Ikke Tjekhov alene, men også Tolstoj og Dostojevskij. Det dér kapitel fra *De Besatte* vil aldrig blive offentliggjort, man er bekymret for hvilken virkning det vil have på sovjetborgeren. Sovjetmennesket har modstået det hele: hunger, ødelæggelse, og krige—den ene værre end den anden—samt Stalins lejre. Men det vil ikke være i stand til at klare hint kapitel fra *De Besatte*. Så vil det bryde sammen.”³

Der skulle kun ganske lidt til, for at man kom galt afsted i forhold til regimet. Sjostakovitj giver musikforskeren Gatjevs endeligt som eksempel på den sovjetiske ytringsfrihed:

“En eller anden fandt en gammel fransk avis. Uheldigvis kunne Gatjev læse fransk. Han lukkede avisen op og gav sig til at læse højt, kun nogle få sætninger, så holdt han inde—det var noget nedsættende om Stalin. ‘Sikke noget sludder!’ Men det var for sent. Han blev arresteret næste morgen. . . . Gatjev fik vistnok fem år. Han var en stærk mand, og han klarede fem års straffearbejde i et naivt håb om at han ville blive sat på fri fod, når straffen var overstået. Nogle få dage før dens udløb fik Gatjev at vide, at han var blevet idømt yderligere ti år. Det knækkede ham, og han døde kort efter.”

Når nogen kom galt afsted i forhold til regimet, satte det en bevægelse igang. Sjostakovitjs fortæller om venen marskal Tukhatjevskijs henrettelse og deres fælles ven Ziljajev, professor på Moskvas musikkonservatorium:

“Så snart en arme sjæl var blevet erklæret fjende af folket, tilintetgjorde alle i panik alt, hvad der havde med vedkommende at gøre. Hvis folkets fjende skrev bøger, smed de hans bøger ud, hvis de lå inde med breve fra ham, brændte de hans breve. Det er simpelthen ufatteligt så mange breve og papirer, der blev brændt i den periode, ingen krig ville kunne ødelægge så mange private arkiver. Og naturligvis var fotografier det, der først røg i ilden, for hvis nogen stak én og meddelte, at man havde et billede af en folkefjende, så var døden én sikker. Ziljajev var ikke bange af sig. Da de kom efter ham, blev bødlerne forbløffede over at se Tukhatjevskijs portræt hænge på en fremstående plads.”

Alle rystede og bævede, ifølge Sjostakovitj, for den almægtige magt, som Stalin besad. Han fortæller bl.a. om den Stalin-tro komponist Khrennikovs oplæsning til Stalin af listen med forslag til modtagere af Stalin-prisen:

“Khrennikov mumlede nogle af navnene fra listen i et optimistisk tonefald. Stalin så ikke op men blev ved med at skrive. Khrennikov blev færdig med at læse op. Tavshed. Pludselig løftede Stalin hovedet og stirrede på Khrennikov. . . . [Khrennikov følte] en varm masse under sig, der gjorde ham endnu mere bange. [Khrennikov] bakkede hele vejen til forværelset, hvor han blev grebet af to kraftige ‘barmhjertige brødre’, der var specialtrænede og vidste hvad de skulle gøre. De slæbte Khrennikov hen på et særligt rum, hvor de klædte ham af og vaskede ham og lagde ham på en divan så han kunne komme til sig selv. . . . At skide i bukserne lige foran lederen og læreren er ikke noget, som alle og enhver oplever. Det er en slags ære, en højere form for fryd, og en højere form for tilbedelse. . . . Stalin holdt af at høre den slags ting om sig selv, han kunne lide at vide at han gav anledning til en sådan frygt hos sine intellektuelle og sine kunstnere.”

Angiveligt berettede Khrennikov henrykt om hændelsen. Et andet eksempel på Stalins uindskrænkede magt:

“Engang ringede Stalin til Radiokomiteen, hvor radiofoniens administration var. Han spurgte, om de havde en plade med Mozarts Klaverkoncert nr. 23, som man havde kunnet høre i radioen dagen før. ‘Spillet af Judina,’ tilføjede han. De fortalte Stalin, at naturligvis havde de det. Faktisk var der ikke nogen grammofonplade, det havde været en direkte udsendelse. Men det var de bange for at sige til Stalin, man vidste aldrig hvilke konsekvenser det kunne få. Et menneskeliv betød intet for ham. Det eneste man kunne gøre var at være enig, være underdanig, sige ja til alting der kom fra den vanvittige. . . . Stalin forlangte, at de skulle sende pladen med Judinas indspilning af Mozart-koncerten ud til hans datja. Komiteen blev slagen med panik, men man var nødt til at gøre noget. De tilkaldte Judina og et orkester og lavede en optagelse samme nat. Alle rystede af rædsel . . . de var nødt til at sende dirigenten hjem, han var så bange, at han ikke kunne tænke. Så fik de fat i en anden dirigent, der rystede af rædsel og fik alting til at gå i fisk, så orkestret blev bragt helt ud af den. Først en tredje dirigent var så nogenlunde i stand til at færdiggøre indspilningen.”

Leningrad-symfonien

Det, der endegyldigt reddede Sjostakovitjs liv, var hans 7. Symfoni, *Leningrad-symfonien*, der med urette blev udlagt som hans beskrivelse af den tyske invasion og Sovjetunionens tapre og retfærdige kamp mod det nazistiske uhyre. Den blev af samme grund meget populær hos sovjetstyret. Selv om Sjostakovitj i høj grad fandt nazismen lige så frastødende som kommunismen, var den 7. Symfoni i virkeligheden en beskrivelse af 1930ernes menneskelige ødemark i Rusland og hans sorg over alle de uskyldige unge, åndrige, begavede, dygtige og fremt for alt menneskelige eksistenser, som fik en brat ende under Stalins rædselsregime.

Den 7. Symfoni blev ganske rigtigt først nedfældet på papir efter krigens udbrud i 1941 (for Sovjetunionens vedkommende), men selv om visse elementer blev tilføjet efter krigs-udbruddet, blev symfoniens grundsubstans fastlagt tidligere. Sjostakovitj færdiggjorde de tre første satser i Leningrad, som han nødtvunget forlod som en af de sidste, før ringen af tyske styrker blev sluttet om byen.

Min egen første oplevelse af den 7. Symfoni fik jeg som ganske lille. Et børneprogram på TV med en tegnet historie om to drenge, der flygtede gennem det borgerkrigshærgede Rusland, brugte den 1. sats som underlægningsmusik. Jeg kan stadig huske, hvor stort et indtryk musikken gjorde. 1. sats var usædvanligt valgt til at beskrive drengenes natlige flugt på taget af et tog, som med et ildsprudlende damplokomotiv rasede gennem mørket. Jeg levede mig helt ind i historien, som kun børn kan, og kunne næsten mærke bevægelserne, fornemme den altomsluttende, sorte nat, se de vilde gnister fra skorstenen i mørket og det skærende gule lys fra togets duvende rækker af vinduer, samt føle uvisheden, spændingen og frygten.

Efterfølgende fandt jeg ved et tilfælde ud af, hvad det var for noget musik. Derfor fik jeg mulighed for at høre hele *Leningrad-symfonien* blive opført i Leningrad (St. Petersburg), da jeg boede dér i 1995-96. Det var en meget bevægende oplevelse, idet koncerten fandt sted i den selvsamme koncertsal, hvor symfonien blev opført den 9. august 1942 under tyskernes belejring af byen. Symfoniens dumpe buldren af pauker førte tanken hen på de tyske granater, der faldt i byen under opførelsen—en opførelse udført af de af de udmarvede musikere, der havde overlevet vinteren uden at dø af sult og kulde eller af tyskernes bombardementer. På den baggrund er det måske ikke så underligt, at en russisk dame på min højre side måtte fælde en stille tåre i løbet af koncerten. De officielle tal viser, at 632.000 døde under belejringen af Leningrad fra september 1941 til februar 1943. Til sammenligning havde Storbritannien og USA ca. 250.000 døde hver under hele krigen.

Den 7. Symfoni blev i vidt omfang misbrugt af sovjetmagten i Vesten til illustration af Sovjetunionens dramatiske og skæbnsvangre kamp mod Nazityskland samt de lidelser, som tyskerne påførte det sovjetiske folk. Sjostakovitj blev således tvunget til at lægge navn til en grotesk erklæring om symfoniens mening. Erklæringen lød bl.a.:

“Første del, en symfonisk allegro, blev inspireret af august måned i Leningrad. Krigen brød ind i vort fredelige liv. . . . Vort folk—arbejdere, tænkere, skabere—blev krigere. . . . Almindelige mænd og kvinder blev helte. . . . Første del af symfonien indeholder noget tragisk; den indeholder et requiem. Den er fuld af sorg over dem, der døde heltedøden på slagmarken. Men vi er uovervindelige i vores store nationale krig fordi vores sag er retfærdig. Vi ved at Hitler vil blive slået og at vores fjende vil finde sin grav i russisk jord. Derfor er den generelle ånd i den første del lys, munter og livsbekræftende. Jeg komponerede den anden og tredje del—en scherzo og en adagio—på et tidspunkt da de mørke skyer samlede sig over vort land, da hvert skridt taget under den røde hærs tilbagetrækning svidende og smertefuld gav genlyd i vore hjerter. Men det sovjetiske folk vidste, at det var uovervindeligt. . . . Scherzoen og adagioen udtrykker tilliden til den tilstundende triumf for friheden, retfærdigheden og glæden. Den fjerde del er til dels en fortsættelse af den første. Symfoniens finale er også komponeret som en symfonisk allegro. Og hvis den første del på visse præmisser kan kaldes ‘krig’, bør den fjerde del kaldes ‘Sejr’. Den fjerde del begynder med et indtryk af kamp mellem liv og død. Den fælles kamp vokser til en strålende jubel. Vi presser offensiven igennem. Fædrelandet er sejrrigt.”

Formålet med denne erklæring var især at misbruge symfonien til at skabe sympati i Vesten for at åbne en 2. front i Europa, der kunne aflaste russerne, således at de ville have lettere ved at underlægge sig en større del af Europa, end de rent faktisk opnåede. Propagandanummeret havde ikke desto mindre betydelig success, både i USA og Storbritannien. Selv før symfonien blev opført i Leningrad, blev den dirigeret af Sir Henry Wood—grundlæggeren af promenadekonserterne—i en radio-

udsendelse på BBC den 22. juni 1942 og af Arturo Toscanini (som Sjostakovitj ikke kunne fordrage) i en radioudsendelse, der blev udsendt over hele USA den 19. juli 1942. Alene i USA blev symfonien opført 62 gange i sæsonen 1942-43.

Den 8. Symfoni

Også den 8. Symfoni blev misbrugt til dette formål, omend den absolut ikke var populær hos regimet i kraft af sine musikalske kvaliteter. Den 8. fortsatte, hvor den 7. slap, idet det virkelige tema stadig var menneskelig lidelse og sorg påført befolkningen af Stalins regime. Efter første opførelse af symfonien i november 1943 blev symfonien stemplet af sovjetstyret som både modrevolutionær og anti-sovjetisk og fik betegnelsen "formalistisk, frastødende, ultra-individualistisk—overhovedet ikke et musikalsk værk". Men p.g.a. krigen slap Sjostakovitj for videre tiltale. Til gengæld blev hans 8. Symfoni efter krigen stemplet i Vesten som et sovjetisk propaganda-nummer, og stykket blev derfor (på nær en enkelt undtagelse) ikke opført i noget land de første 14 år efter krigen.

Sjostakovitj skriver selv om de to symfonier:

"Den Syvende Symfoni var blevet planlagt før krigen og kan derfor ikke bare anskues som en reaktion på Hitlers angreb. 'Invasions-temaet' har ikke noget at gøre med angrebet. Jeg tænkte på andre af menneskehedens fjender, da jeg komponerede temaet. . . . Naturligvis er fascisme for mig noget frastødende, men ikke blot tysk fascisme, enhver udformning af den er modbydelig. Nutildags ynder folk at mindes førkrigstiden som en idyllisk æra og siger at alt var godt indtil Hitler forstyrrede os. Hitler var en forbryder, det er klart, men det var Stalin også. . . . Jeg følte en uudslukkelig smerte over dem, der blev slået ihjel af Hitler, men jeg føler ikke mindre smerte over dem, der blev dræbt på Stalins ordre. Jeg lider for enhver som blev tortureret, skudt eller sultet ihjel. Der var millionvis af dem i vort land inden den krig, som Hitler startede. . . . Krigen bragte megen ny sorg og megen ny ødelæggelse, men jeg har ikke glemt de skrækkelige førkrigsår. Det er dem alle mine symfonier handler om, lige fra den Fjerde til og med den Syvende og Ottende. Faktisk har jeg ikke noget imod at kalde den Syvende for Leningrad-symfonien, men den handler lot ikke om det belejrede Leningrad, den handler om det Leningrad som Stalin ødelagde og som Hitler blot gav nådestødet. . . . Størsteparten af mine symfonier er gravstene. Alt for mange af vore folk døde og blev begravet på steder ukendte for alle, endog for deres slægtninge. Det er sket med mange af mine venner. Hvor skal man opstille en gravsten over Meyerhold eller Tukhatjevskij? Kun musikken kan gøre det for dem. Jeg er rede til at skrive en komposition over hvert eneste af ofrene, men det er umuligt, og derfor dedikerer jeg min musik til dem alle. . . . Jeg tænker bestandig på de mennesker, og i næsten hvert eneste større arbejde prøver jeg på at minde andre om dem. Forholdene i krigstidens år var gunstige i den henseende, for myndighederne var ikke så strenge med hensyn til musik og var ligeglade med om musikken måske var for trist. Og senerehen blev al

elendigheden tilskrevet krigen, som om det kun var under krigen at mennesker blev tortureret og dræbt."

Efter krigen havnede Sjostakovitj igen i unåde hos Stalin, idet han nægtede at producere en sejrssymfoni til forherligelse af Stalin og hans Sovjetunion. I stedet producerede han til Stalins raseri et værk (9. Symfoni), der på ingen måde gav udtryk for hverken sejrslust eller optimisme.

Dette mishag gav sig bl.a. udslag i den anti-formalistiske kampagne i 1948:

"Dengang så det ud som om det var sket med mig. Trykte noder blev destrueret som makulatur. Hvorfor dog brænde dem? Det ville jo være spild. Med ved at genforarbejde alle de kakofoniske symfonier og kvartetter kunne man spare papir. Man ødelagde grammofonplader på radiostationerne. . . . Alle aviserne aftrykte breve fra arbejdere, som takkede Partiet fordi det skånede dem for den lidelse at lytte til Sjostakovitj's symfonier. Censorerne kom arbejdernes ønsker i møde og udsendte en forbudsliste, der opregnede de symfonier af Sjostakovitj, som blev taget ud af cirkulation. . . . Fra nu af og i al fremtid skulle musikken være forfinet, harmonisk og melodios, Der skulle lægges særlig vægt på sang med ord, eftersom sange uden ord kun kunne tilfredsstille den perverse smag hos nogle få æstetikere og individualister. Alt dette blev sammenfattende kaldt: Partiet har reddet musikken fra likvidering."

Om misbruget af Sjostakovitj som sovjetisk fredssymbol i umiddelbar forlængelse af den anti-formalistiske kampagne:

"Ganske vist var Stalin hamrende ligeglad med Vesten, specielt den vestlige intelligentsia. Han plejede at sige: 'Lige meget, de skal nok sluge det.' Men Vesten eksisterede jo faktisk, og han var nødt til at gøre noget ved den. Man havde startet en fredsbevægelse, og behøvede folk til den. Stalin kom i tanke om mig. Det var fuldstændigt i hans stil. Stalin holdt af at sætte et menneske ansigt til ansigt med døden, og så lade ham danse efter sin pibe. Jeg fik befaling til at forberede mig på en rejse til Amerika. Jeg skulle deltage i Kultur- og Videnskabskongressen for Verdensfred i New York. . . . Men jeg sagde nej, det var ydmygende for mig at skulle deltage i sådan et skuespil."

Sjostakovitj endte dog efter telefonopringninger fra både Molotov og Stalin med at tage af sted alligevel. Som et kuriosum kan nævnes, at Stalin samme år (1949) sendte Molotovs kone i arbejdslejr for "zionistisk virksomhed". Molotovs egen karriere endte i 1957.

Om hans deltagelse i ovenstående kongres og digteren Itsak Fefers skæbne sagde Sjostakovitj senere:

"Folk siger undertiden, at det må have været en interessant rejse, se bare hvordan jeg smiler på fotografierne. Det var en dødsdømts smil. Jeg følte mig som en dødsdømt. Jeg var helt omtåget, når jeg

besvarede alle de tåbelige spørgsmål og tænkte: Når jeg kommer tilbage, er det sket med mig. . . . Stalin holdt af at tage amerikanerne ved næsen på den måde. Han kunne finde på at vise dem et menneske—se han er i live og har det godt—og så slå vedkommende ihjel. . . . Lige netop dengang, i 1949, blev den jødiske digter Itsik Fefer arresteret på Stalins befaling. Paul Robeson var i Moskva, og midt i alle receptionerne kom han i tanke om, at han havde en ven, der hed Itsik. Hvor er Itsik? 'Du skal få din Itsik', besluttede Stalin og lavede sit sædvanlige lille nederdrægtige trick. Itsik Fefer inviterede Paul Robeson til middag på Moskvas fornemste restaurant. Robeson ankom og blev ført ind i et chambre séparée på restauranten, hvor der var dækket op med drikkevarer og overdådige hors d'oeuvres. Fefer sad faktisk ved bordet, sammen med en del ukendte mænd. Fefer var tynd og bleg og sagde ikke meget. Men Robeson spiste og drak godt og havde fået set sin gamle ven. . . . Efter det kammeratlige måltid førte de mænd, Robeson ikke kendte, Fefer tilbage til fængslet, hvor han snart afgik ved døden. Robeson tog tilbage til Amerika, hvor han fortalte alle og enhver at rygterne om Fefers arrestation og død var nonsens og bagvaskelse. Han havde selv siddet og drukket med Fefer."

Individet under Sovjetregimet

Trods forfølgelse var Sjostakovitjs anti-stalinisme usvækket, og hans 10. Symfoni blev derfor et bidende ondt portræt af Stalin. Sjostakovitj valgte dog først at offentliggøre symfonien efter Stalins alt for sene død. Han havde trods alt sit liv for kært. Men der hersker dog ingen tvivl om Sjostakovitjs syn på Stalin og hans regime. Således siger han om Mussorgskij og hans opera *Boris Godunov*, som Sjostakovitj lavede en ny orkestrering af:

"Det herredømme, der presses ned over folket er umoralsk og fundamentalt anti-folkeligt. Enkeltindviders gode intentioner spiller ingen rolle. Det er Mussorgskijs holdning. . . . Jeg håber altid, at den almindelige tilhører vil blive bevæget af Boris' ord: 'Ikke jeg. . . det er folket. . . det er folkets vilje.' Hvor velkendt en udtryksmåde! Den stil, hvormed man retfærdiggør skurkeriet i Rusland ændrer sig aldrig, det er hele tiden den samme stank af ondskab. Der er de samme påkaldelser af 'legalitet'. Boris hykler ophidselse: '. . . At forhøre tsarer, retmæssige tsarer, tsarer der er valgt og indsat af folket, samt kronet af den store patriark!' Det løber mig koldt ned ad ryggen hver gang jeg hører det. dele tiden den samme stank af ondskab."

Om Stalins indstilling til musik, herunder Mussorgskijs *Boris Godunov*:

"Musik belyser et menneske helt igennem, og musikken er også menneskets sidste håb og endegyldige fristed. Selv den halvske Stalin, der var et blodigt rovdyr, kunne instinktivt fatte denne egenskab ved musik. Det var derfor han frygtede og

hadede musik. . . . Hvad var det, der generede Stalin ved Boris? At de uskyldiges blod før eller siden vil rejse sig af jorden. Det er operaens etiske centrum. Det betyder, at herskerens forbrydelser ikke kan retfærdiggøres i folkets navn eller skjules under dække af slagterens 'legalitet'."

Sjostakovitjs individualisme kommer til udtryk ved flere lejligheder, i hans holdninger og i hans arbejder, bl.a. hans opera *Næsen*:

"*Næsen* er en gyser, ikke en spøg. Hvordan kan politiundertrykkelse være morsom? Hvor man end vender sig hen, er der en politimand. Man kan ikke tage et eneste skridt. . . . menneskemængden i *Næsen* er heller ikke morsom. Hver for sig er de ikke så slemme, blot en smule excentriske. Men tilsammen bliver de til en pøbel, der vil se blod."

På samme måde vendte han sig imod Stalins "tandhjuls-metafor":

"Fiktionen kunne komme til at triumfere over virkeligheden, fordi et menneske ingen betydning har i et totalitært samfund. Det eneste, der betyder noget, er statsmekanismens ubønhørlige køren videre. En mekanisme behøver kun tandhjul. Stalin plejede at omtale os allesammen som tandhjul. Det ene tandhjul adskiller sig ikke fra det andet, og tandhjul kan meget hurtigt erstatte hinanden. . . . Atmosfæren var altså gunstig for, at man kunne fabrikere genier en masse og ligeledes lade dem forsvinde en masse."

Om et magtbegær, som det man fandt hos lederne i regimet sagde Sjostakovitj:

"Er magtbegæret ikke en perversion? Hvis man vil være konsekvent, må man besvare dette spørgsmål med et ja. . . . Og efter at have tilfredsstillet sit perverse begær, bliver den pågældende så leder, og nu fortsætter hans perversioner, for magten skal jo forsvares, forsvares mod afsindige af samme art som én selv. Og hvis der ikke findes fjender af den art, så er man nødt til at opfinde dem, for ellers kan man ikke komme til at spille med musklerne, man kan ikke komme til at undertrykke folket så grundigt, at blodet sprøjter. Og hvad sjov er der så ved magten? Ikke særlig meget."

Babi Yar

Under den forholdsvist liberale periode under Krushtjov skrev Sjostakovitj bl.a. den 13. Symfoni, *Babi Yar*, som er et opgør med den russiske anti-semitisme. Men også den fik forbud mod offentlig fremførelse, angiveligt fordi Jevtusjenkos digt *Babi Yar* blev anvendt i 1. sats. Babi Yar var det sted i Ukraine, hvor et massebord på jøder fandt sted i 1943. Uropførelsen af symfonien blev opfattet som et udtryk for regeringsfjendtlige fornemmelser.

Men Sjostakovitj blev allerede som barn opdraget til at forkaste anti-semitismen, og han blev gradvist mere og mere

optaget af den jødiske kultur, selv om han ikke selv var jøde. Således skriver han om tilblivelsen af *Leningrad-symfonier*: "Da jeg begyndte at arbejde på den, var jeg dybt bevæget af at læse Davids Salmer; symfonien handlede også om andet, men Salmerne gav mig incitamentet. Jeg begyndte at skrive. David siger nogle vidunderlige ting om blodsudgydelse, at Gud tager hævn for blod. Han glemmer ikke ofrenes skrig, . . ." Det var altså mere specifikt salmerne om gengældelse og hævn, som gav inspiration. Således f.eks. salme 94: "Han vil gengælde deres ondskab og knuse dem med deres eget had, ja, Vorherre vil knuse dem." Om anti-semitismen sagde han:

"Jeg bedømmer ofte et menneske på vedkommendes holdning til jøder. . . . Jeg har aldrig kunne acceptere en antisemitisk indstilling, heller ikke dengang, og jeg kolporterede ikke de antisemitiske vittigheder, der var populære dengang. Men jeg var meget mere lemfældig overfor en sådan holdning end jeg er nu. Senere hen brød jeg selv med meget gode venner, hvis jeg så de havde antisemitiske tilbøjeligheder."

Hvis man, som jeg selv, har været i Sjostakovitjs hjemby St. Petersburg i længere tid, vil man måske kunne fornemme hvilken grad, at han med sin musik har ramt de stemninger, der hersker i byen. Byens centrum ser stort set ud som for 100 år siden. De triste, tyste, brede gader i vintermørket, hvor sorte skikkelser bevæger sig lydløst afsted på baggrund af det dunkle, blå skær fra sneen, der opsluger al lyd for kun at afgive en dæmpet knirken; de mange sorte vinduer; de tomme boulevarder; de få, trøstesløse gadelygter; de mørke, beskidte baggårde og den allestedsnærværende frygt; frygten for noget, som er alle steder og dog aldrig ses, før det er for sent. Spøgelserne er mange. P.g.a. underernæring og manglende brændsel til opvarmning var tuberkulose (som Sjostakovitj led af i 10 år) og lungebetændelse (som hans far døde af) usædvanligt udbredt i St. Petersburg mange år efter revolutionen, og den dag i dag er St. Petersburg dén russiske storby med den største hyppighed af kræft. Også genfærdene fra de, der nattens tavse og altomsluttende mørke i tidens løb er blevet hentet af det hemmelige politi for aldrig at blive set igen, synes at husere i byen.

Balancegang

Sjostakovitj var p.g.a. det samfund, han levede i, ret pessimistisk og deprim af natur.

Imidlertid fik han til en vis grad afløb for sine frustrationer gennem musikken, som typisk er både kraftfuld, storladet og melankolsk. Dog formåede han også at beskrive såvel skønhed som glæde. De lyriske passager i hans værker er fuldt ud på højde med de øvrige passager. Kontrasterne i hans musik fremhæver og understreger samtlige formers berettigelse. Meget af hans iøvrigt ganske omfattende filmmusik er af romantisk karakter uden dog at være hverken famlende eller overdrevet. Lyt f.eks. til filmmusikken fra *The Gadfly*. Også her kunne en del af inspirationen tænkes at komme fra St. Petersburg, der om sommeren kan være lige så smuk, som den om vinteren er uhyggelig og dystert. Det rødelige, nordskandinaviske midsommerlys sætter alle byens klassiske bygninger og statuer i skarpt og smukt relief om natten og genspejler sig i Nevas og kanalernes blanke overflader.

Som Sjostakovitj selv påpeger, var hans professionelle karriere en balancegang mellem at producere de værker, som han havde lyst til, og de værker, som han af økonomiske og politiske—d.v.s. overlevelsesmæssige—hensyn blev nødt til at producere. Det lykkedes i vidt omfang, idet første kategori stort set omfatter samtlige hans værker på nær hans filmmusik. Det var imidlertid filmmusikken, der reddede hans liv, idet Stalin fandt behag i musikkens mere traditionelle karakter samt det faktum, at den akkompagnerede hans egne propagandafilme (der blev ikke produceret andre film end dem). Sjostakovitjs øvrige musik var derimod bevidst præget af disharmoni og triste stemninger i protest mod det sygelige samfund, han levede i, og al den menneskelige angst og lidelse, som det førte med sig.

Sjostakovitj modtog i tidens løb mange ordener og hædersbevisninger fra sovjetregimet og endte med at være medlem af Den øverste Sovjet (fra 1962). Det kan man vælge at betragte som forræderi over for hans egne idealer, eller man kan betragte det som sund nyttemaksimering fra hans side. At acceptere alle disse hædersbevisninger var en af forudsætningerne for at undgå at blive likvideret, og ved at besætte en plads i Den øverste Sovjet forhindrede han, at et kommunistisk magtmenneske i stedet fik pladsen. Jeg synes derfor, at Sjostakovitj på mange måder kan karakteriseres som en person med en stærk sans for frihed og retfærdighed, omend det har været svært at overleve som sådan i et af verdens mest undertrykkende regimer—ikke mindst når man er et af dette århundredes største komponister.

Noter

1. Det meste af denne artikel er baseret på Sjostakovitjs erindringer (1979), som udkom på dansk i 1980. Erindringerne er skrevet på baggrund af samtaler med den unge musikforsker Solomon Volkov, der emigrerede til USA efter Sjostakovitjs død. Bogens 50 sider lange indledning er skrevet af Volkov, som på trods af enkelte eksempler på typisk russisk oplæsthed i forhold til hans egen betydning for det russiske kulturliv giver en udmærket gennemgang af Sjostakovitjs liv og levned. Derpå følger ca. 350 sider med Sjostakovitjs egne betragtninger som fortalt til Volkov. Hvert kapitel er blevet signeret og godkendt af Sjostakovitj. Manuskriptet blev smuglet ud af Sovjetunionen i 1974—året før Sjostakovitjs død—og udkom i USA i 1979. For nærmere at kunne bedømme komponistens politiske holdninger og personlighed iøvrigt bør man naturligvis læse bogen.
2. Volkov supplerer: "Hentydning til Tikhon Khrennikov. Årene med terror og skamløs revision af historien (også af kulturhistorien) i forbindelse med en næsten total mangel på offentlig protest, skabte en god jordbund for officielt billigt plagiatvirksomhed. Historikerne mener for eksempel, at et af Stalins fundamentale teoretiske værker, 'om Leninismens Principper', var et plagiat (den virkelige forfatter, I. Ksenofontov, omkom i 1937). Et typisk eksempel indenfor litteraturen vedrører nobelpristageren Mikhail Sjolokhov: mange mennesker, deriblandt Alexander Solzjenitsyn, mener at Sjolokhovs berømte roman, *Stille flyder Don*, er et plagiat."
3. Volkov supplerer vedr. det omtalte kapitel: "Hentydning til kapitlet 'Hos Tikhon' (også kendt som 'Stavrogins bekendelse'), som Dostojevskij under pres fra censorerne strøg af den udgave af *De Besatte*, der udkom i hans levetid. I Sovjetunionen er 'Stavrogins bekendelse' ikke blevet trykt i over halvtreds år, selv om man ved at Dostojevskij satte dette kapitel meget højt."

Kilder

- Sjostakovitj, Dimitri: *Vidnesbyrd: Dimitrij Sjostakovitj' Erindringer*. Forlaget Komma: København, 1980. Oversat af Jens Jul Jensen på grundlag af det russiske originalmanuskript og den engelske oversættelse. (Originaltitel: *Testimony. The Memoirs of Dimitri Shostakovich*. Harper & Row: 1979.)
- Bitterlich, Hans: Interview med Kurt Sanderling om Sjostakovitj og hans 5. Symfoni. Berlin Classics: Berlin, juni 1992.
- DR 1, Udsendelse om Kurt Sanderlings opførelse af Sjostakovitjs 5. Symfoni. København, april 1998.
- Day, Timothy: Forord til 7. Symfoni med Londons Symfoniorkester dirigeret af Bernard Haitink. London, 1993.
- Layton, Robert: Forord til 8. Symfoni med Berlinerfilharmonikerne dirigeret af Emyon Bychkov. Tyskland, 1996.

Musik

- Shostakovich: Music for the Film "The Gadfly", opus 97 A.
- Schostakowitsch, Dmitri: Symphony No. 5 i d-moll, opus 47, med Berliner Sinfonie-Orchester dirigeret af Kurt Sanderling. Berlin Classics: Berlin, 1992 (optaget 1982). CD nr: BC 2063-2.
- Shostakovich: Symphony No. 7 i C major (c-dur), opus 60 "Leningrad", med London Philharmonic Orchestra dirigeret af Bernard Haitink. Decca Ovation (The Decca Record Company Limited) / Anglo-Soviet Music Press Ltd: London, 1993 (optaget 1979). CD nr. 425 068-2.
- Shostakovich: Symphony No. 8 i C minor (c-mol), opus 65, med Berliner Philharmoniker dirigeret af Semyon Bychkov. Philips Digital Classics Solo / Boosey & Hawkes Music Publishers Ltd: Tyskland, 1996 (optaget 1992). CD nr: 454 683-2.
- Andre symfonier af Sjostakovitj på CD fra Decca Ovation med London Philharmonic Orchestra eller Concertgebouw Orchestra, dirigeret af Bernard Haitink: Nr. 1 & 3: CD nr.: 425 063-2; Nr. 2 & 10: CD nr.: 425 064-2; Nr. 4 CD nr.: 425 065-2; Nr. 5 & 9 CD nr.: 425 066-2; Nr. 6 & 12 CD nr.: 425 067-2; Nr. 8 CD nr.: 425 071-2; Nr. 11 CD nr.: 425 072-2; Nr. 13 CD nr.: 425 073-2; Nr. 14 CD nr.: 425 074-2 (inkl. 6 digte af Marina Tsvetaeva); Nr. 15 CD nr.: 425 069-2 (inkl. "Fra Jødisk Folkepoesi").

Anmeldelser

Det “ordnede anarkis” filosofi

Anthony de Jasay: *Against Politics: On Government, Anarchy, and Order*. London: Routledge, 1997. 245 p.p., hardback. £45.

Hvis man hører til dem, der ønsker hardcore klassisk liberalisme, er Anthony de Jasays nye bog en gave fra himlen. Heri forklares unødvendigheden af statens eksistens, så selv vores mor forstår det! Det opsigtsvækkende ved Jasay er hans metodologiske udgangspunkt, som er Rational Choice teori (RC). Hvor RC tit benyttes til at demonstrere statens nødvendighed, der gør Jasay det modsatte, Jasay demonstrerer med hjælp af RC-teori statens illegitimitet og krænkelse af individets frihed. Jeg vil i det følgende koncentrere mig om de kapitler, der, for mig at se, er de væsentligste bidrag.

Bogen består af artikler, der alle har været offentliggjort før. Hovedbudskabet i bogen er, at staten hverken er ønskelige eller nødvendig, og i stedet argumenteres der for det “ordnede anarki”. Jasay er i sandhed en radikal i den forstand, at det er selve statens legitimitet, der er under kritisk belysning og analyse: “The target is government not misgovernment.” (p. 3). Bogens første halvdel fokuserer på de forskellige argumentationer, der er blevet fremført med henblik på at bevise statens nødvendighed. Eksempler på sådanne er kontraktarianismen (Kap. 1) og F. A. Hayeks klassiske liberalisme (Kap. 6), der begge hver især på deres særegne måde prøver at illustrere behovet for en stat. Jasay afviser disse forsøg.

For det første er kontraktarianismen, ifølge Jasay, selvmodsigende. Dette skyldes det grundlæggende forhold, at kon-

trakt-situationen forudsætter selve det, den skal beskytte, nemlig en grundlæggende social orden. Hvis kontraktarianismen skulle gennemføres rent logisk, ville det betyde, at der skulle være en autoritet, der sikrer den originale eller primære kontrakt, og som igen skulle sikres ved en foregående social kontrakt o.s.v. Jasay formulerer dette dilemma således “[If] contracts require an enforcer, how could there be a social contract creating an enforcer without *its* enforcement being assured by a meta-enforcer created by a meta-social contract, and so on in an infinite regress.” (p. 5). Jasays pointe er, at den rationelle aktør ikke behøver en stat til at opretholde en orden, der sikrer eksistensen af f.eks. bindende aftaler. Det ordnede anarki vil derimod sikre, at det ikke kan betale sig at bryde indgåede aftaler, fordi kontrahenterne vil sikre sig midler (beskyttelsesselskaber?), der vil afskrække mulige løftebrydere (p. 35). Jasay slutter kapitlet af med følgende påstand: “States are an imposition, sometimes useful, sometimes a millstone, always costly, never legitimate, and never a necessity for binding agreements.” (p. 36).

Hayeks version af den klassiske liberalisme går heller ikke ramt forbi af Jasay. Hayek kritiseres blandt andet for ikke at levere en komplet teori om den sociale orden, der kan understøtte hans liberale visioner (p. 120). For det første kritiseres Hayek for at være “skabs-velfærdsdemokrat”. Hayek argumenterer således for, at der i moderne udviklede samfund skal være garanti for, at den enkelte borger har et eksistensminimum. Dette kritiseres af Jasay for at åbne op for krav på udvidede sociale rettigheder, og dermed er vejen lagt til op-

byggelse af en velfærdsstat (p. 122). For det andet kritiseres Hayek for at benytte sig af begrebet "offentlige goder". Jasay afviser eksistensen af dette som et meningsfuldt begreb og retter dermed en grundlæggende og fundamental kritik mod velfærdsstatsideologien. Jasay pointerer således, at der ikke findes offentlige goder, i det der altid kan sættes en pris, og dermed kan der også ekskluderes fra benyttelsen af offentlige goder, hvis man ikke vil betale markedsprisen (p. 124). For det tredje kritiserer Jasay Hayek for, at ideen om den "spontane orden" ikke kan levere det fundament for den liberale orden, der ellers var tilsigtet. Jasay pointerer således, at den spontane orden ikke kan gøre rede for statens opståen, idet den spontane orden ikke kan generere staten som institution. Tværtimod forholder det sig således, at staten i Hayeks liberale vision er garant for frihed og ejendomsret og ikke den spontane orden i sig selv, som det ideelt set burde være.

Bogens anden halvdel fokuserer på, hvorledes alternativet til f.eks. Hayeks liberalisme og kontraktarismen kan formuleres. Jasay prøver i kapitlet *Before resorting to politics* at illustrere den liberale logik, der gennemsyrrer hans egen radikale liberalisme. Jasay hævder, at der findes tre grundlæggende teser for hans version af den klassiske liberalisme. For det første plæderer han for en afvisning af konsekventionalismen som et etisk og politisk princip (pp. 147-158). Det grundlæggende argument imod konsekventionalismen er at argumentere for eksistensen af inkommensurable værdier. Det er netop det Jasay gør og gør overbevisende. For det andet hævder Jasay, at friheden er en absolut værdi, d.v.s. en værdi i sig selv, i modsætning til opfattelsen af frihed som en rent instrumentel værdi, f.eks. frihedens plads i utilitarismen (pp. 158-171). For det tre-

die argumenterer Jasay for en fuldstændig fri markeds-mekanisme i modsætning til redistribution af ressourcer, som den praktiseres i moderne velfærdsstater (pp. 171-185). Som Jasay hævder er alting altid en eller andens retmæssige ejendom og derfor kan han ikke anerkende diverse redistributive tiltag, der kan registreres i de vestlige elfærdsstater. Jasay kritiserer også kommunitaristerne for deres begreb om kollektive rettigheder, f.eks. specielle rettigheder for etniske og religiøse mindretal. Jasay argumenterer således for, at der kun findes individer og deres rettigheder, hvorfor kollektive rettigheder ifølge Jasay ingen mening har (p. 229).

En svaghed ved bogen er Jasays dogmatisme, forstået på den måde at grundlæggende forudsætninger tages for givet, og som konsekvens argumenteres der ikke for disse forudsætninger. Dette åbner op for grundlæggende kritikpunkter, som burde været undgået. Derfor må det siges, at Jasays bog er for læsere, der har en, i forvejen, klassisk liberal grundholdning; Jasays dogmatisme vil derimod uden tvivl afskrække nogle ikke-liberale fra at fordybe sig i den klassisk liberale tradition. Men for en overbevist klassisk liberal er Jasays bog et væsentligt bidrag til argumentationen mod staten som institution. Der er ingen tvivl om, at Jasays argumentation er tæt og konsistent, hvilket bevirker, at hans politiske filosofi nok skal opnå klassiker status indenfor den klassiske liberale tradition. Bogen kan derfor stærkt anbefales.

Søren Hviid Pedersen

Vi voksne kan også være bange

Lars Løkke Rasmussen: *Hvis Jeg Bli'r Gammel: En Ældrepolitisk Debatbog*, Frederiksværk: Agenda, 1997. 153 pp., paperback. 125 kr.

"Hvis jeg bli'r gammel" er umiddelbart noget så kedeligt som en debatbog om ældrepolitik. Den er skrevet af Lars Løkke Rasmussen, godt og vel et halvt år før han blev amtsborgmester i Frederiksborg Amt, og et år før han blev næstformand i Venstre. Derfor bærer den præg af en dristighed, som sjældent ses i politik.

Selvom bogens stil er afdæmpet og til tider lidt "teknisk", rummer den alligevel en del politisk-ideologiske knaldperler, som nok skal skaffe Lars Løkke i fedtefadet den dag, de ubetingede tilhængere af velfærdsstaten for alvor føler sig truet. For det første nægter Lars Løkke at betragte de gamle som en særlig samfundsgruppe, der har behov for særlige lovfæstede privilegier. På den baggrund tager han afstand fra ældreråd, efterløn, gratis hjemmehjælp, mimrekort og folkepension. For det andet lægger han vægt på, at det civile samfund og markedet må tage over dér, hvor velfærdsstaten har spillet fallit.

En af debatbogens fordele er netop, at den ikke har noget særlig kontant ideologisk udgangspunkt. Forfatteren har aldrig været specielt begejstret for tykke bøger og lærde filosofier. Lars Løkke lægger til gengæld vægt på eksemplets magt. Han kender den offentlige sektors myter om manglende bevillinger, høj kvalitet og udbredt popularitet. Men han punkterer dem alle. Punkt for punkt beskriver han en fredssommelig reformstrategi, hvor pension bliver et spørgsmål om individuel (tvungen) opsparing, hvor de ældre deltager natur-

ligt på alle politiske niveauer, og hvor offentlige tilskud reserveres til "de svageste" på baggrund af en vurdering af indkomst frem for alder.

Den mest vidtgående del af bogen beskriver en model for en pensionsreform efter chilensk inspiration. Med udgangspunkt i, at pensionerne ikke er sikre i politikernes hænder, foreslår den unge politiker, at hver enkelt selv skal spare op til sin alderdom. Han gør op med "pay-as-you-go" systemet. Selve pensionsopsparings ingredienser er velkendte. Opsparingen skal være skattebegünstiget. Midlerne skal placeres i en række konkurrerende pensionskasser, der investerer i erhvervs-virksomheder.

Lars Løkke Rasmussens bog bliver nok ikke et hit hos boghandlerne. Dertil er den for "partipolitisk". Men som internt partipolitisk kampskrift vil den sandsynligvis kunne vinde sjæle for en liberal tilgangsvinkel—ikke bare til forsørgelsen af de ældre, men også til reformer af den offentlige sektor generelt.

Christopher Arzrouni

En ny begyndelse—igen!

Jerome Tuccille: *It Usually Begins With Ayn Rand: 25th Anniversary Edition*, Foreword by David Friedman. San Francisco: Fox & Wilkes, 1997. xvi+ 201 pp., paperback. \$12.95.

For en del år siden havde jeg arrangeret en konference, hvor en af hovedtalerne var en amerikansk filosofiprofessor, der som yngre havde været meget påvirket af Ayn Rand, og som her skulle tale om liberal politisk filosofi med udgangspunkt i aristotelisk etik. Jeg skulle hente ham i lufthavnen, men ingen af os kendte hinanden af udseende, og jeg var umiddelbart ikke tiltalt af idéen om at slå og blafre med et skilt. I stedet tog jeg mit højtelskede—og meget slidte—eksemplar af *It Usually Begins with Ayn Rand* og stillede mig med det diskret under armen. Det virkede; meget få har læst bogen, og enhver, der har, kan huske den, og sandsynligheden for at en helt tilfældig person, skulle genkende den, eller at en helt tilfældig person ville stå med den, var minimal.

It Usually Begins ..., som oprindeligt udkom i 1972, har igennem nu mere end 25 år været en af de mest populære "klassikere" indenfor den amerikanske libertarianiske "bevægelse". Den har imidlertid i over ti år været stort set umuligt at opdrive, men for de, der blot kender bogen af navn, men ikke har kunnet opdrive den (eller, som jeg, har mistet deres eksemplar), så er der nu gode nyheder: Klassikeren er nu tilbage på tryk, denne gang udgivet af det lille forlag Fox & Wilkes, som har specialiseret sig i at udgive klassikere som Ludwig von Mises' *Human Action*, Rose Wilder Lanes *The Discovery of Freedom*, Albert Jay Nocks *Our Enemy, the State* og mange lignende. Genoptrykket er tillige tilføjet et forord af økonomen David Friedman og en ny introduktion af forfatteren, "It Keeps Beginning with Ayn Rand", samt selvfølgelig også en efterskrift, "It Still Begins with Ayn Rand".

Bogen er, sagt i al enkelhed, en meget uformel—og endnu mere utraditionel—blanding af en selvbiografi og et portræt af den amerikanske liberalistiske højrefløj i perioden ca. 1957-70. Bogens forfatter og hovedperson er den amerikanske libertarianer og forfatter Jerome Tuccille, og den er skrevet med udgangspunkt i dennes egen personlige, politiske odysse: Fra at være en ung, konservativ katolik, over en randiansk "etisk egoist" og minimalstats-liberalist, til en anarko-liberalist og videre til at være en flippet halv-hippie for at ende som en desillusioneret eks-drømmer. Meget passende er bogen da

også tilegnet "deviationists all over the world".

Blandt de mange mere eller mindre kendte liberalister, der dukker op i bogen er naturligvis først og fremmest romanforfatteren Ayn Rand, samt hendes "chef-fortolker", psykologen Nathaniel Branden. Men en lige så central rolle spiller for den sags skyld den nyligt afdøde Barry Goldwater, der var Republikansk præsidentkandidat i 1964, mens den konservative debattør William F. Buckley har en mindre og mere skurkagtig rolle. Væsentligst er dog økonomen og den politiske filosof Murray Rothbard og kredsen omkring ham, omfattende Goldwaters taleskriver, journalisten og forfatteren Karl Hess, historikerne Leonard Liggio og Ralph Raico, filosofen John Hospers, økonomerne Alan Greenspan og Mario Rizzo, og mange, mange andre. Særligt interessant for enhver liberalist, der har været politisk aktiv, er beskrivelsen af splittelsen af organisationen Young Americans for Freedom i slutningen af 1960erne.

Nogle af historierne er mindre interessante, men størstedelen af tiden er de sjove—og undertiden nærmest hysterisk morsomme. Særligt uforglemmelige er portrættingen af de mange, farverige libertarianiske "fraktioner", herunder Rand og hendes inderkreds, "autarkister" og "Galambosianerne", og af forsøget på at lave en alliance mellem højreorienterede libertarianere og venstreorienterede flippere midt under Vietnam-krig og studenteroprør. I mange år efter at have læst bogen vil man kunne huske begreber og historier såsom den "rationelle danser", at nogen er "whim-worshipper" eller "deviationister", Goldwaters hage, og at noget er "anti-liv".

Man skal dog være opmærksom på, at der ikke er tale om den mest nøjagtige "historiebog": Som årene er gået, og jeg har talt med en del af de personer, der optræder i bogen, eller deres nære venner, er det gået op for mig (og andre), at der er tale om en solid gang digterisk frihed. Så ønsker man en nøjagtig historie, er dette ikke bogen.

Men hvis man vil have noget, der—på mange punkter—er endnu bedre: Et godt grin og en bred indsigt i den amerikanske højrefløj, så er der virkelig ikke noget bedre sted end *It Usually Begins ...* Så indtil den nu varslede "fortsættelse", *It Still Begins with Ayn Rand: Part Two of a Libertarian Odyssey*, udkommer, kan jeg kun anbefale, at man "begynder med begyndelsen".

Peter Kurrild-Klitgaard

Bidragydere til dette nummer

Christopher Arzrouni, cand.scient.pol., er konsulent ved en større dansk erhvervsorganisation, samt medlem af præsidiumet for Libertas og dettes sekretær. Han er medforfatter til flere bøger, senest antologien *Den Moderne Liberalisme* (1997).

Kim Behnke er medlem af Folketinget og formand for Fremskridtspartiets folketingsgruppe. Han er medforfatter til *Privatiseringer: Den Danske Model* (1990).

Nicolai Heering, civiløkonom, er uddannet ved Handelshøjskole Syd og University of Hong Kong og arbejder p.t. som finanskonsulent i Costa Rica.

Peter Kurrild-Klitgaard, Ph.D., er adjunkt ved Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet, og dette tidsskrifts redaktør.

Søren Hviid Pedersen, Ph.D., er forsker ved Dansk Data Arkiv og har skrevet afhandling ved University of Essex med titlen *Natural Law and the Good Polity* (1998).

P.J. O'Rourke er forfatter og en af USAs førende politiske satirikere, samt H.L. Mencken Fellow ved Cato Institute, Washington, DC. Han er forfatter til bl.a. *Republican Party Reptile* (1987), *Holidays in Hell* (1988), *Parliament of Whores* (1991) og *Give War A Chance* (1992).

Postbesørget blad
0900 København C
Bladnr. 51107

Den synlige hånd

Den svenske model

Den amerikanske politiske satiriker P.J. O'Rourke aflagde forrige år et besøg i Sverige, og her er uddrag af hans tanker om den skandinaviske velfærdsstat.

Af P.J. O'Rourke

Svenskerne er alt andet lige et dejligt ærligt folk, men de har et svagt punkt med hensyn til at tilrane sig andres ejendom—ihvertfald så længe den bliver delt af alle andre.

Og når man tænker over det, så var det lige så med vikingerne. Det får én til at undre sig over, hvad der egentlig gik for sig i de langskibe. Måske diskussioner om politisk økonomi i viking-fortolkning: "Ja. Vi røvede Irland. Godt. Men Sven fik voldtaget syv, mens Nils kun fik en, så nu må vi alle voldtage Sven." . . .

Men den svenske velfærdsstat er ikke baseret på omfordeling—at tage fra de rige og give til de fattige. Den er baseret på fordeling, punktum. Alle betaler høje skatter; selv bistandshjælp beskattes. Og skatterne bliver returneret til alle i form af "sociale ydelser" . . . Den Svenske Model antager, at borgerne er enige om, hvad de vil have, og at staten kan afgøre, hvad dette er. Men hvad hvis staten styres af nogen fra Lesotho, og i bytte for dine høje skatter får du sociale goder såsom en gedeflok, fire koner og et bundt rifler?

Al denne tagen og given frem og tilbage lægger en enorm magt i hænderne på staten. Den Svenske Model antager også, at staten er god—at den ikke vil bestemme sig for, at hvad Sverige virkelig har behov for er at erobre Danmark. Og eftersom Sverige er et demokrati, så må vælgerne også være gode, og ikke bestemme sig for at støtte dette lands regering som modydelser for frie forsyninger af øl.

Verdenshistorien er ikke fuld af gode stater, eller af gode vælgere for den sags skyld. En af de gode ting ved USAs forfatning er, at den skitserer en republik, begrænset i omfang og i stand til at fungere på trods af forbandede politikere og bureaukrater og hjernedøde vælgere—sådan som 220 års amerikansk historie har bevist.

Og hvad med den fairness, som svenskerne holder så meget af? Er den fair? Bør vi alle få samme løn og privilegier? Hvorfor skulle vi så ikke også allesammen få den samme kærlighed og respekt, den samme sundhed og lykke, den samme

nuttede lille numse og store bryster?

Svensk fairness tager det for givet, at der er noget galt ved, at du er rig, og jeg er fattig. Men din rigdom skabte ikke min fattigdom—med mindre du er mit parlamentsmedlem eller noget lignende. At tro at din velstand skabte min fattigdom er at tro, at der kun er et fast antal goder i verden, og at jeg ikke kan skabe flere af dem. Men det kan jeg. Jeg kan begynde med et stort civilt søgsmål imod dig.

Når det kommer til omfordeling af verdens goder, så er det noget alle samfund gør. Men for det meste holder de det indenfor familien. En moderne stat er ikke en familie, ikke engang metaforisk. Forestil dig en familie, hvor alle har en lige stemmевægt, selv børnene, selv hundene. Tænk bare på hvordan maden ville være? Det ville komme an på antallet af hunde. Det kunne godt blive rensdyrtunge. Den sidste gang jeg spadserede igennem Gamla Stan, undrede jeg mig ikke over, hvor alle de skøre er henne. I Sverige er de alle skøre.

Copyright © P.J. O'Rourke og Rolling Stone. Oversat af Karl Dieter Pagt.